پبليڪيشن ۴

پورهيت

"پهرين مئي"

پورهيتن جو عالمي ڏينهن

نئون صبح

سھيڙيندڙ: نرنجن

عالمي صورتحال:	ڏکڻ لبنان	هڪ صحافي
	ڪمبوڊيا، ويٽنام	هه - م
مستقل ڪالم:	اکيون آرسيون	تاج بلوچ
	ور وائيءَ جو جي اهڃن	انور
ڪهاڻيون:	زخمي چانڊوڪي	ساغر سميجو
	طوفان جو ڏاسُو	ميڪسم گورڪي
	ڏڏندڙ بالڪوني	مائڪ
تبصرو:	غيرجانبدار ڪير آهي؟	سياسي مبصر
شخصيت:	حيدربخش جتوئي	حيدر لغاري
تاريخ:	پهرين مئي- پورهيتن جو عالمي ڏينهن	انور
مضمون:	ايل پيتوجو	چي گويرا
	شاهه لطيف - انقلابي شاعر	عبدالسلام خواجه
شاعري:	اگسٽينو نيٽو، نور گهلو، خادم سنڌي، تاج جويو، امداد چانڊيو، مانيٽو اوتو، سونوخان ملاح، خاڪي جويو، منصور ميراڻي ۽ ٻيا.	

ڇپائي جو مهينو: مئي 1978

قيمت (3-00) ٽي روپيه

هي ڪتاب نرنجن، انڊس پرنٽرس، سوسائٽي حيدرآباد مان ڇپائي ڳاڙي ڪاٽي حيدرآباد مان پڌرو ڪيو.

پاران ايم ايچ پنھور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

آزادي انسان ڳالهہ مڙيوئي هڪڙي....

لفظ آزاديءَ کان تہ اڄڪلهہ هرڪو ماڻهو واقف آهي. لکڻ پڙهڻ جي آزادي، گهمڻ ڦرڻ جي آزادي، مرڻ جيئڻ جي آزادي، سوچڻ سمجهڻ جي آزادي، وڙهڻ جي آزادي، کائڻ روئڻ جي آزادي، ڦرڻ لٽڻ جي آزادي، عورت جي آزادي، فڪر جي آزادي، نشي پتي جي آزادي، سياسي آزادي، سماجي آزادي، معاشي آزادي، فرد جي آزادي، قوم جي آزادي وغيره عام طور استعمال ٿين ٿا.

ڪيترا ماڻهو ان لفظ جي معنيٰ ۽ مقصد سمجهڻ کان سواءِ ان لفظ کي استعمال ڪن ٿا. آخر آزادي آهي ڇا؟ آزاديءَ جو سائنسي تصور ڪهڙو آهي؟ ڇا ڪنهن فرد جي آزادي اها آهي تہ ان کي جيئن وڻي تيئن ڪري؟ وڏيس تہ ڪنهن ٻئي کي گولي هڻي يا گهٽ وڌ ڳالهائي يا وڻيس تہ پاڻ کي گولي هڻي؟ ڇا ڪنهن قوم جي آزاديءَ جو مقصد اهو آهي تہ جيئن وڻيس تيئن ڪري؟ پر وڻڻ جو معيار ڪيئن مقرر ٿئي؟ ڪنهن بہ عمل مثال طور ڪنهن ٻي قوم تي حملي ڪرڻ لاءِ جيڪڏهن ڪنهن قوم جي اڪثريت راضي هجي تہ ڇا اهو حملو ڪرڻ آزاديءَ ۾ شمار ٿئي ٿو؟ ڇا اهو بہ نہ سوچجي تہ قومن ۾ ڪنهن بہ عمل لاءِ راءِ ٺاهڻ پويان ڪي هٿرادو ذريعا بہ ٿي سگهن ٿا؟ ڇا انهن هٿرادو ذريعن (غلط يا صحيح جو معيار بہ مقرر ڪرڻو پوندو) کي استعمال ڪرڻ جي آزادي بہ آزادي آهي؟ معاشي مسئلن جي سائنسي حل ڪرڻ جي آزادي ڇا ڪن ساٿين جي ڦرلٽ ڪرڻ جي آزاديءَ سان نہ ٿي ٽڪرائجي؟ تہ ڇا آزاديءَ جو تصور بہ طبقاتي نہ آهي؟

انهن سڀني سوالن مان وري هڪ ٻيو سوال به اڀري ٿو ته حق ڇا آهي؟ ۽ حق ڇا آهن؟

ڇا آزاديءَ وانگر حق به هڪ ٻئي سان نه ٽڪرائبا آهن؟ حق مان وري ڪنهن به عمل لاءِ سماجي ۽ اخلاقي منظوري جو مسئلو اٿندو. ٻيو وري فرض جو مسئلو ۽ ٻيا انيڪ مسئلا.

انهن سڀني مسئلن کي سمجهڻ لاءِ اسان کي آزاديءَ جو سائنسي يعني ٺوس حقيقتن مان ثابت ٿيل تصور کولڻو پوندو.

پر ڇا انهن مسئلن تي آزاديءَ مان سوچڻ، بحث ڪرڻ ۽ لکڻ جي آزادي؟

بهرحال اوهان کي ان مسئلي تي لکڻ جي دعوت ڏجي ٿي.

نرنجن

مايا ڪووسڪي

سنڌيڪار: نرنجن

نظم

منهنجون اکيون
گرجا جا در
ميني لاءِ کليل،
ماڻهو —
چاتل
اڻچاتل
وڻندڙ
۽ اڻوڻندڙ
هڪ وڏي جلوس جيان
منهنجي روح ۾ پيا اوتجن.

حيدربخش جتوئي (آندل صفحي ٦٤ تان)

۽ تمنا آهي ته هنن مان ڪي حيدر جهڙا سچا سورهيه ۽ مخلص مهندار پيدا ٿين ۽ پنهنجي نسل جي ڪا بي لوث خدمت ڪري ۽ ان شاندار سلسلي کي برقرار رکيو اچن. آمين

[٧- ١-١٩٧٦ع تي سنڌ يونيورسٽي ماڊل اسڪول جي شاگردن ”گلن جهڙن ٻارڙن“ جي جماعتي شاخ طرفان ملهايل حيدربخش جتوئي جي ورسي جي موقعي تي پڙهيو ويو —]

ذکرِ لبنان تي اسرائيل جو وحشيانه حملو

نارنگين جا وڻ ڦوهه جوانيءَ ۾ آهن. سنڌن وڻندڙ خوشبوءِ اسرائيلي مشين گنن سان ڇيتاڙيل شاهراهه تي پري پري تائين ۽ لطاني نديءَ جي ڪنارن سان دور تائين پکڙيل آهي. طائر جو ناميارو شهر نديءَ کان ٿورو هن پاسي پيو ڏسجي. هن ننڍڙي بندرگاهه مٿان آسمان جي گهري نيراڻ آهي ۽ هيٺيان سمنڊ جون ڇوليون وو وو اپري ڪناري کي ڌوئي وري پنهنجو پاڻ ۾ سمائجي ٽيون وڃن. ننڍڙا رنگا رنگي ماموندي جهاز بي ترتيبيءَ سان پري پري تائين، خاموش بيٺل نظر اچي رهيا آهن.

آءٌ پوڙهي مڙي سمنڊ کان شهر ڏانهن نهاريان ٿو جنهن تي هڪ هفتو اڳ اسرائيلي پائلٽن وحشيانو حملو ڪري کنڊر بڻائي ڇڏيو هو.

”سنجهند جا پر کن وڃا هنا“ ڏکي قد ۽ اچي مٿي وارو ٥٠ سالہ عزيز امبلان مون کي هڪ هفتو اڳ واري حملي جو منظر پڌائڻ لڳو. هو مٿي ۽ پاڻي ملائي ڪارو ٿاهي رهيو هئو. هٿ چنڊيندي هن ڇيلهه سڌي ڪئي ۽ اپو ٽي بيٺو. سمنڊ ڏانهن نهار اچليندي هن چيو ”هو اوچتو سمنڊ کان اچي هتي نڪتا ۽ ڏسندي ئي ڏسندي بمباري شروع ڪري ڏنائون.“ سنڌس منهن تي پيڙا ۽ ڏڪار نظر اچي رهي هئي ۽ اکيون ٽڪ ۽ اوجاڳي ڪري سڄي پيون هئس جن مان گهرو درد جهلڪي رهيو هئو.

هو شهر ڏانهن منهن ڪري بيٺو ۽ پٿرن ۽ ڪاٺ مان

ذري گهٽ ڀڪيل هڪ پيٽ ڏانهن اشارو ڪندي چيائين ”هي هڪ ٽه ماڙ عمارت جا ڪنڊر آهن، ان ۾ هڪ هوٽل، هڪ حجام جي سيلون، درزين جا دڪان ۽ ٻيا دڪان هئا. ملاح مهاڻا واندڪائيءَ ۾ ٽوڙي ڪم ڪار مان ايندي ويندي اتي ٻيا گڏ ٿيندا هئا. جڏهن بمباري شروع ٿي ته ان عمارت مان ڪو شخص به نڪري ڪونه سگهيو. اڃا تائين به ٻارهن ماڻهن جا لاش مٽيءَ جي ان ڍير هيٺان دٻيل آهن.“

اسان هڪ ٻي عمارت جي ڀرسان لنگهياسون جتي سيمنٽ جي پٿرن ۽ گاري ۽ ڀرائين ڀتين جي ڪاٺ هيٺان ڪيتريون ئي ڪاريون چٽيون پيون هيون. سڄي عمارت مٽيءَ جو ڍڳ نظر اچي رهي هئي.

”اسرائيلي سنڌن قديم آثارن (archeology) جي ٻيهار سبب مشهور آهن“ اتان جي هڪ رهواسي حبيب حديد طنز ڪندي چيو. ايتري ۾ پاڙي جا ٻيا پنج ڇهه ڄڻا به منهنجي چوڌاري گڏ ٿي ويا.

”هو منهنجو گهر ڏس“ ڪهڙي حالت ٿي وئي اٿس. گهر جو ته نالو ئي نه رهيو اٿس. هلو، ٻري ته ڪونهي، هن اڳتي وڌندي چيو.

”مان گهر ۾ ئي ويٺو هئس جو اوچتو بمباري شروع ٿي. مون دوربين کڻي ۽ بالڪونيءَ ۾ اچي بيٺس. اسرائيلي موٽر ٻيڙين ۾ اچي نڪتا هئا. هن دوربين کڻي منهنجي هٿن ۾ ڏني. جنهن جي هڪ اک واري شيشي ۾ سوراخ هئو، گوليءَ جو سوراخ. حبيب جي گهر جون سڀ ڀتيون ڇنڀ ٿي ويون هيون، ۽ پاڻيءَ وارو پائيپ به ڇڪر لڳو پيو هئو.

عيسائين جي پاڙي ۾ هلياسين ته هڪ همراه صلاح ڏني ته اسرائيلي بمباريءَ کان ڊنل اسڪول ڏانهن هلون. اسڪول پهتاسين ته پرنسپال خاتون سيري جابر هر هر خوف ۽ دهشت

کان پوءِ ورجايو ”شڪر خدا جو اسان ان ڏينهن ٻارڙن کي موڪل ڏني ڇڏي هئي، رب جو شڪر.“

اسرائيلي جهازن اسڪول تي ائين حملو ڪيو ڄڻ جنگ جي محاذ تي پوري قوت سان حملو ڪبو آهي.

اسڪول جي ڪلاس روم جي ڀت ۾ ٿيل سوراخن مان نيرڙو سمنڊ نظر اچي رهيو هئو. اسڪول ۾ جيڪڏهن ڪا شيءِ بچيل هئي ته اها هئي ٽٽل ڊيسڪن جو ڍير ۽ شيشن جا ٽڪرا. انهيءَ ڪلاس روم ۾ ڊيسڪن تي ويهي مسلم ۽ عيسائي ٻار گڏجي الف - بي سکڻ ايندا هئا. اسڪول ۾ بنا ڪنهن مذهبي فرق جي پڙهايو ويندو هئو.

”ڪين سمنڊ نشانو (Target) چڱيءَ ريت معلوم هئو“ مون کي اسڪول ٽائين وٺي ايندڙ همراهه چيو، ”سمنڊ کان اسڪول سڌو ڏسجندو آهي. اهو ڪناري جي ويجهو آهي ۽ ٻين عمارتن کان الڳ ۽ نڌرو آهي. سو انهن بم اسڪول تي، شيل ۽ گوليون ملاحن ۽ مهاڻن تي ۽ راڪيٽ مسجدن تي ڪيرايا.“

اسرائيل جي هوائي حملي دوران طائر ويجهو هڪ ڳوٺ ايزاڙا جي ڳوٺاڻن وڃي مسجد ۾ پناهه ورتي هئي. جڏهن هوائي جهازن مان مسجد تي راڪيٽ ڪيرايا ويا ته ڳوٺ جا ١٢٠ ٿي ماڻهو مسجد جي ڪنڊرن هيٺيان دٻجي مري ويا.

گڏيل قومن جون ”امن فوجون“ طائر ڏانهن وڃي رهيون آهن ۽ قاسميه وٽان لطاني درياهه جي پل تان لنگهي رهيون آهن، في الحال هنن فوجن کي لبناني فوجي بئرڪن ۾ رهايو ويو آهي.

بئرڪون اڄڪلهه ڏيهي ۽ پرڏيهي صحافين سان ڀريون پيون وڃن. انهن سڀني جي دلچسپيءَ جو سوال فقط هي آهي ته ”ڏسون ته ڪڏهن ”نيرا نوهلا“ طائر کان ڏکڻ لبنان جي انهن

ايراضين ڏانهن ٽا وڌن جيڪي تازو اسرائيلي حملو ڪندڙن قبضي ۾ آندا آهن؟

هوڏانهن تل ابيب وري ڏکڻ لبنان مان اسرائيلي فوجون موٽائڻ ۽ گڏيل قومن جي سلامتي ڪائونسل جي ٺهراءَ تي عمل ڪرائڻ تي نوان شرط وڌا آهن. صاف نظر پيو اچي ته اسرائيل ڏکڻ لبنان جي علائقن تي قبضو قائم رکڻ جو پڪو ارادو ڪري ڇڏيو آهي.

جنهن وقت ”نيرا ٽوپلا“ (گڏيل قومن جي امن فوج جي سپاهين جي پاتل ٽوپلا) بيروت کان طائر ڏانهن پئي روانا ٿيا ته استقبال ڪندڙ صحافين ۾ مان به شامل هوس. اسين ساڻن لطاني درياهه جي پل تي ملياسين. اسان جي اڳيان نيرن ٽوپلن سان سپاهي گڏيل قومن جي ٽرڪن ۾ چڙهي رومال لوڏيندا پئي ويا.

لبنان کي به واشنگٽن ۽ تل ابيب جي نام نهاد اختلافن بابت وهم آهي. وچ اوڀر ۾ آيل تازين تبديلين مان ڏسجي ٿو ته اهو چوڻ سراسر غلط ٿيندو ته آمريڪا اسرائيل تي زور پريندو ته اهو عرب ملڪن سان پاليسين جي ڏس ۾ ڪا رعايت ڪري. اهي اختلاف رڳو ڪنهن مخصوص حڪمت عمليءَ جي نوعيت جا آهن ۽ بس.

ڏکڻ کان بيروت ۽ سعديه جي شهرن ۽ بيڪا ماٿريءَ ڏانهن ايندڙ پناهه وٺندڙن جو تعداد وڌي رهيو آهي. لطاني نديءَ جي ڪنڌيءَ تي نارنگين جي وڻن جي سنڀال ڪرڻ وارو ڪوئي ڪونهي ۽ اهڙي ريت لبنان هڪ ڳاڙهي رت سان رنگيل آزمائشي دور مان لنگهي رهيو آهي.

◄●►

هي ڇو پاڻ ۾ وڙهيا آهن؟

تازو ويٽنام ۽ ڪمپوچيا (اڳ جنهن کي ڪمبوڊيا ڪوٺبو هو) وچ ۾ اڀريل سرحدن تي فوجن وچ ۾ ٽڪراءُ ٿيو ته سموري دنيا جي ترقي پسند قوتن کي ڳڻتي وڪوڙي وئي. درحقيقت سرحدن تي هٿيار بند حملن لاءِ ڪي وڏا سبب اصل آهن ئي ڪونه. ٻنهي ملڪن جا عوام، جيڪي هڪ ٻئي جا پاڙيسري آهن، بيشڪ غلاميءَ جي هڪ سخت ۽ ڏکئي دور مان لنگهيا آهن ۽ ان غلاميءَ مان جند آزاد ڪرائڻ لاءِ ٻنهي ملڪن جا عوام نه فقط سامراج ۽ سندن چاڙتن سان شديد جنگ لڙيا آهن بلڪ ان وسيع پيماني تي رت جي قرباني ڏيڻ واري عمل ۾ هڪ ٻئي سان گڏجي اڳتي وڌيا آهن ۽ سندن ان قربانيءَ کان پوءِ ئي کين حقيقي آزادي ملي آهي. جڏهن ڪمپوچيا جي عوام پنهنجي زبردست جدوجهد کان پوءِ ظالم دشمن (سامراج) کي آخرڪار بيعزتو ڪري ڪڍيو بلڪ ڀڄڻ تي مجبور ڪيو تڏهن ڪمپوچيا جي اڳواڻن کليل لفظن ۾ چيو هو ته ”اسين ويٽنام جا نهايت ٿورائتا آهيون جنهن آزاديءَ واري جنگ دوران اسان جي زبردست نموني مدد ڪئي ۽ همٿائي ڪئي.“ موٽ ۾ وري ويٽنام جي اڳواڻن عزم ظاهر ڪيو هو ته اهي پنهنجي برادر پاڙيسري ملڪ ڪمپوچيا سان پنهنجا خصوصي ناتا برقرار رکندا، جيڪي ٻنهي ملڪن جي عوام پاران زبردست جنگ ۽ سخت رتوڇاڻ دوران ٺهيا هئا.

پهرين جنوري ۱۹۷۸ع تي هنوئيءَ مان جيڪو بيان جاري ڪيو ويو آهي ان ۾ واضح طور ٻڌايو ويو آهي ته

ڪمپوچيا، سرحدن تي ڇڪتاڻ پيدا ڪرڻ جون ور ور ڪري ڪارروايون ڪندو رهيو آهي. سندس فوجن ويٽنام جي شهرين، جن ۾ عورتون ۽ ٻار به شامل آهن، سان طرح طرح جون عقوبتون پئي ڪيون آهن ۽ ويٽنامي علائقن تي يلغارون ڪيون آهن. سيپٽمبر ١٩٧٧ع کان وٺي ڪمپوچيا جيڪي جارحانه ڪارروايون ڪندو رهيو آهي جن جو عڪس نام پنهه جي تازي بيان سان به جهلڪي ٿو.

سوال اهو آهي ته ان جهڳڙي جو اصل سبب ڪهڙو آهي جيڪو ايترو اينگهندو پيو وڃي ۽ ڇڪتاڻ وڌندي پئي وڃي؟

ويٽنام ۽ ڪمپوچيا کان ٻاهر، مختلف قسمن جون چميگويون آهن. گهڻن جو خيال آهي ان ڪنڊاڪ لاءِ نه ويٽنام ڪي ڪي سبب آهن ۽ نه ڪمپوچيا ئي اهو چاهي ٿو. هو انهن ٽا سمجهن ته اها سڄي ساري شرارت ڪنهن ٻاهرئين هٿ جي آهي. آخر اهو ڪير آهي ۽ ائين ڇو پيو ڪري؟

صاف ظاهر آهي ته هي اهي قوتون ئي ٿي سگهن ٿيون جيڪي قومن وچ ۾ نه رڳو غلط فهميون پيدا ڪنديون آهن پر سندن مقصد ٻن کي ويڙهائي پنهنجا ظالمانه، وحشيانه ۽ انسانيت ۽ آزادي دشمن مفاد پورا ڪرڻ هوندو آهي. اهي قوتون هميشه ائين ئي ڪنديون رهيون آهن ته جهيڙي کي وڌائي فوجي ڪارروائين تائين آڻجي.

هرڪو ڄاڻي ٿو ته گذريل ڪجهه ورهين دوران سوشلسٽ ويٽنام، ايشيائي ملڪن سان ٻاهمي افهام و تفهيم لاءِ خصوصي قدم کنيا آهن ۽ انهن سان وسيع پيماني تي ٻاهمي سهڪار لاءِ اپاءَ ورتا آهن جن مان ٻنهي جو ڀلو ٿئي. علائقي جي مختلف ملڪن ڏانهن نائب پرڏيهي وزير جا دورا نهايت فائديمند ۽ مفيد رهيا آهن. ويٽنام جو اهو عام موقف ته قومي روايتن ۽ موجوده

حقيقتن موافق باهمي امداد ڪئي وڃي ۽ پرڏيهين کي پنهنجي ملڪ جي ڪنهن به حصي ۾ ويهي، اندروني معاملن سان هٿ چراند ڪرڻ تي مڪمل بندش وڌي وڃي، قبول ڪيو ويو آهي. انڊونيشيا جي صدر سوهارتو ۽ ٻين ايشيائي ملڪن جي اڳواڻن ويٽنام سان سهڪار وڌائڻ جو اظهار ڪري ڇڏيو آهي. ٿائيلنڊ جي نئين انتظاميه به هنوئيءَ جي ان تجويز کي قبول ڪيو آهي ته ٻنهي ملڪن وچ ۾ سفارتي ناتا بحال ڪري ناتن کي معمول تي آڻڻ گهرجي.

ڏکڻ اوڀر ايشيا جي ملڪن وچ ۾ گهڻو اڳ جيڪا اٿل پٿل هئي اها به پس منظر ۾ آهستي آهستي گم ٿي رهي آهي. ۽ ان تبديلي يا جنهن کي هڪ قسم جي بهتر سڌاري جو نالو ڏجي، تي هڪڙي قوت ناراض آهي بلڪ مچرجي پئي آهي، ان قوت کي هرڪو ڄاڻي ٿو.

ڪمپوچيا جي پرڏيهي پاليسيءَ جي بدليل صورت جو عڪس ۽ تضاد نئين صورتحال سان واضح آهي. ان کي پاڙيسرين کان کي اجايون شڪايتون آهن جن جي نتيجي ۾ سرحدي جهڙپون به ٿين پيون. ويٽنام سان ٿي چڪي، گذريل سال ڪمپوچيا جون ٿائلينڊ سان به چار سؤ کن هٿيار بند جهڙپون ٿي چڪيون آهن.

پرڏيهي سياسي مبصر ڪمپوچيا جي پرڏيهي پاليسيءَ جي هڪ خاص لاڙي کي به اهميت ڏئي رهيا آهن. اهو وري ڪمپوچيا جي سربراهه مملڪت ۽ اتان جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي اڳواڻن جي پيڪنگ ۾ جاري ڪيل بيان سان ظاهر آهي ته پانءَ ۽ ڪمپوچيا جيئرمن مائوزيتنگ جي سوچ جي پوئلڳي ڪندو ۽ چين جي موجوده اڳواڻن جي سياسي لائين سان هم آهنگ آهي.

پيڪنگ سان پرڏيهي سياسي مبصرن ۽ اخباري نمائندن

جا اطلاع آهن ته پيڪنگ واضح طور تي ڪمبوڊيا جو همدرد آهي. اهو ان حقيقت مان ثابت آهي ته چين جي سرڪاري ذرائع ابلاغ جي نام پنهه مان جاري ٿيل ۽ پيڪنگ ۾ ڪمبوڊيا جي سفير پاران ويٽنام جي مبينه ”جارحيت“ بابت بيانن کي تفصيل وار ڇاپيو ويو آهي. ساڳي وقت هنسهوا خبر ايجنسيءَ هنوئيءَ جي بيان کي مختصر ڇاپيو.

پرڏيهي پريس به ان معاملي کي مختلف نوعيتن سان تبصري هيٺ آندو آهي. پئرس مان نڪرندڙ اخبار ”هيومنٽي“ لکيو آهي ته ويٽنامي سرڪار ان مسئلي کي ڏاڍي صبر سان بيان ڪيو آهي جڏهن ته ڪمبوڊيا جي پيڪنگ واري نمائندي اهو خيال به نه ڪندي ته سندس بيان سان ڪشيدگي وڌندي، چئي ڏنو آهي ته، ”هاڻي ٻنهي ملڪن وچ ۾ دوستيءَ جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي.“

اخبار ان جو نتيجو اهو ڪڍيو آهي، ”ڪمبوڊيا جا اڳواڻ برتريءَ جو رستو اختيار ڪرڻ چاهين ٿا ۽ ڪجهه وڏيڪ وڏين قوتن کي پاڻ ڏانهن ڪرڻ ٿا چاهين.“ ڪمبوڊيا ان سلسلي ۾ هڪ سخت قدم به کنيو آهي سو اهو ته عارضي طور ويٽنام سان سفارتي ناتا ٽوڙي ڇڏيا اٿس.

هاڻ سڄي دنيا ٻنهي ملڪن جي بيانن ڏانهن ويٺي ڏسي. هنوئيءَ مان جاري ٿيل بيانن ۽ ترجمانن جي بيانن مان لڳي ٿو ته اهي امن ڏانهن وڌڻ چاهين ٿا ۽ سٺن پاڙيسرين وارا ناتا بحال رکڻ چاهين ٿا. فوجي اخبار گوان ڊوئي ٽوان ڊان، ويٽنام ۽ ڪمبوڊيا وچ ۾ عظيم دوستيءَ جي گهر ڪئي آهي. ان پنهنجي ايڊيٽوريل ۾ ڄاڻايو آهي ته اسان جا سپاهي وطن جي انچ انچ جي حفاظت لاءِ مڪمل طور تيار آهن ۽ ٻنهي ملڪن وچ ۾ نفرت ۽ ڪشيدگي پيدا ڪندڙ قوتن جا ارادا خاڪ ۾ ملائي ڇڏيندا.

ان مختصر جائزي کان پوءِ اسين ايترو چونداسين ته سنڌ ۽ پاڪستان جا ماڻهو هن ڇڪتاڻ کي ڏاڍي تشويش ۽ ڳڻتيءَ سان ڏسن ٿا. پر ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته هڪ ٻئي جون غلط فهميون دور ڪيون وڃن ۽ اهو فقط ڳالهين ذريعي ٿي سگهي ٿو، وڙهڻ سان يا هڪ ٻئي جي غيبت سان نه. سو اهو ضرور آهي ته هنن ٻن برادر عوام ۽ ويجهڙن پاڙيسرين وچ ۾ غلط فهميون دور ڪيون وڃن، جن کي شايد ٻن ملڪن جي پيٽ ۾. امن ۽ سهڪار جي وڏي ضرورت آهي.

●

آئينو

امداد چانڊيو

آئيني ۾ چنڊ ڏسي تون، مون کي ٿو ڀرڪائين
يار ته ناهيان، سائين!

✲ هي جو هيڏو هل متو آ، ڳولي جو ڪو ٻڪ ڏيو آ
پو به مون کي ٿو ترسائين، يار ته ناهيان سائين!

✲ ڪنهن جسم اگهاڙا آهن، جلادن جا ٿڪا آهن،
مون کي ٿو تون ماٺ ڪرائين؟ يار ته ناهيان سائين!

✲ اوپر وارا رنگ ڏسان ٿو، ساڳيا ننگا ننگ ڏسان ٿو،
ڌرتي رتَ رتائين، يار ته ناهيان سائين!

✲ تو ته چيو هو "ٻچڙا آهيون!" ڏس! ته ڪنهن ۾ ڦاٿا آهيون،
لهرن کان ٿو هاڻ لڪائين، يار ته ناهيان سائين!

✲ منهن ۾ موسيٰ پڙدا ٿي پيا، شيطانن تان خول لهي پيا،
ڪيڏو ٻي تون ڍونگ رچائين، يار ته ناهيان سائين!

✲ سارو اٿندا سيلا مچندا، نيٺ اندر جا لاوا پچندا
تو مان ٿيندي هڪ هڪائين، يار ته ناهيان سائين!

تاج بلوچ

اليوٽ آسيوشن

هن کي ڪاڌيءَ جا گهر گهلا ڪپڙا پهريل هئا. چهرو هيون اڪيون، ٿلهڙ چمان سنهڙو. قد مانجهاندڙي جي لڳ ڀڳ، اچان ٻـه ٻه رتيون مٿي. وار ٻنا ڪنهن حساب ڪتاب جي وڌيل، جهڪي تيل ۾ ڦٽيءَ جي سهڻي بندشن کان آزاد، پـر ان جي باوجود بـه سندس سنهن مهانڊي تي ڏاڍا ٺهڪي وهيا هئا. گهاٽن ۾ سهٽي ترتيب سان سنواريل شهپرن، هنجي شخصيت ۾ ڏاڍو نڪار ۽ وقار پيدا ڪري ڇڏيو هو. هـو ٻنا ڪنهن هٻڪ ۽ پڇا ڳاڇا جي منهنجي آفس ۾ گهڙي آيو. ترتيب سان وڪيل ڪرسيءَ کي ڏاڍي بي نيازيءَ سان گهلي منهنجي آڏو ٿي ويٺو.

”صاحب،“ هن ڏاڍي پنهنجائپ ۽ سادگي سان هڪ ٽائپ ٿيل ڪاغذ منهنجي ميز تي وڇائيندي چيو، ”توهان کي هن تي صحيح ڪرڻي آهي.“

”آهي ڇا؟“ مون هجت سان ٿورڙي سخت لهجي ۾ پڇيو.

”هي اهو اخباري بيان آهي، جنهن ۾ گهر ڪئي وئي آهي تـه ڪنهن بـه ملزم کي ڏوهه ثابت ٿيڻ کان پوءِ قانون جي دائري کان ٻاهر، غير قانوني ۽ غير انساني سزائون نـه ڏنيون وڃن.“ هن ڏاڍي ڌيرج سان چيو.

هن جي انهن اکرن سان ملڪ جي ويهن سالن جي سياسي تاريخ منهنجي اکين آڏو ڦري ويئي ـــ مان هن کي چڱيءَ ريت سڃاڻندو هوس. هو هڪ باشعور ادبي ۽ سماجي ڪارڪن هو. ارڏو ۽ اڏول نوجوان. جڏهن کان سنڀران، مون هـن کي هر

سياسي، سماجي ۽ ادبي ارهه زورائي ۽ اڳرائيءَ خلاف جدوجهد ڪندي ڏٺو ۽ محسوس ڪيو هو.

”صاحب، ڇا ٿا سوچيو؟“ هن بيزار ليڪن پراميد لهجي ۾ سوال ڪيو.

”ڪامريڊ....!“ اهي ڇهه اکر منهنجي نڙيءَ ۾ اٽڪي پيا. (سڀ ماڻهو کيس ڪامريڊ يا سائين ڪري پڪاريندا هئا، ۽ مون به ماڻهن جي ٻوليءَ ۾ سائين ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ڏانوَ نه هجڻ ڪري اٽڪي پيس.)

”سائين، هن ڪاغذ تي صحيح ڪيو — مون کي پيا به گهڻائي ڪم آهن.“ هن ڀيري سندس لهجي ۾ سختي هئي.

”بابلا، اوهين بي سمجهه ۽ جذباتي نوجوان آهيو. ڪنهن به آڳي – پڇي کي سوچڻ کان سواءِ اهڙا پتا ۽ جوکم جهڙا ڪم ٿا ڪيو. ڪجهه ڌيان ڌريو.“

”صاحب، مان اوهان جي ڪنهن به قسم جي نصيحت يا وعظ ٻڌڻ ڪونه آيو آهيان. صحيح ڪيو ٿا ته ٺيڪ، نه ته بندا هلن ٿا.“ هو منهنجي هٿن مان ڪاغذ کسي ڪرسي تان اٿي بيهي رهيو.

”پيارا، اجايو اهڙا نه ٿيو — مان عمر جي انهيءَ حصي ۾ آهيان ۽ سماجي اعتبار کان وچولي طبقي جو اهو ماڻهو آهيان، جنهن کي بيشمار جوابداريون به آهن ۽ پوءِ ته سال ڏيڍ کان پوءِ آءٌ نوڪريءَ تان رٽائر ٿيڻ وارو آهيان. هن ڪاغذ تي صحيح ڪري مان پاڻ ۽ پنهنجي ڪٽنب جو آئيندو نياس تي ڪيئن ٿو لڙڪائي سگهان؟ ڪجهه ته سوچيو ۽ پوءِ ته منهنجي صحيح....“

”.... توهان جي صحيح سان آسمان نه ڪري پوندو! اهوئي چوڻ ٿا چاهيو نه؟“ هو منهنجي ڳالهه ڪٽي صحيح وارو ڪاغذ، ٻين ڪاغذن ۾ ملائي ٻاهر نڪري ويو.

ٻئي ڏينهن تي جڏهن آءٌ آفيس پهتس ته منهنجيءَ ميز تي هڪ بند نيل خاڪي لفافو پيل هو. ڏاڍي سڪون ۽ ڌيرج سان لفافو کولي خط پڙهڻ لڳس.

خط ۾ لکيل هو:

”جيئن ته هن ڪاٽي ۾ انڊا–ڊنڊ پرتوون ڪيون ويون آهن، ۽ جڏهن ته هي ڊپارٽمينٽ ايترن ماڻهن جون گهريون پگهارون ڏيڻ جي سگهه نٿو رکي سگهي، تنهن ڪري ملڪ جي مفاد کي آڏو رکي اڄ کان اوهان جي نوڪري ختم ڪئي وڃي ٿي.“

خط جي عبارت پڙهي مون ائين محسوس ڪيو، ڄڻ منهنجو پوڙهو بدن ٽڪنڪيءَ سان ٻڌل آهي ۽ جنهن تي ڏاڍي بيرحميءَ سان ڦٽڪا وسي رهيا آهن .... ۽ اهو نوجوان منهنجي ڦٽڪن جي سزا خلاف وڏي واڪ پڪاري رهيو آهي●

✲ قومي ٻولي، رياست جي سرڪاري ۽ دفتري ٻوليءَ کي نه چئبو آهي، پر ان ٻوليءَ کي چئبو آهي جيڪا مادري ٻولي هجي—

✲ دنيا ۾ ائين ڪڏهن به نه ٿيو آهي ته قوم اڳ ۾ وجود ۾ اچي ۽ سندس ٻولي سالها سال جي بحث ۽ مباحثي کان پوءِ هڪ قانون لاڳو ڪري مقرر ڪئي وڃي.

پاڪستان ۾ قومي ٻوليءَ جو مسئلو

فيروزدين منصور جي ١٩٥٤ ۾ ڇپيل ڪتاب جو سنڌي ترجمو جلد ٻڌرو ٿي رهيو آهي—

ساغر سميجو

زخمي چانڊوڪي

هل ته موٽي هلون. مون ٿي پاڻهو هتي اڄ ڪجهه بيزاري ختم ٿيندي پر خبر نه آهي ڇو مرڪوٽي اداس ٿيندو ٿو وڃان.

"قربان ڄاڻي تون تنگ ته نه ٿي پئي آهين؟"

"نه يار اهڙي ڪهڙي ڳالهه آهي."

"توکي ڪجهه وٺڻو ته نه آهي؟"

"نه، بس پليڊ ۽ صابڻ وغيره آئون ڪلهه ئي وٺي ويو هوس."

"هون!.... ڇو ته پوءِ هل ته هلون، پر ٻه منٽ بيهه اسٽال تي ڏسون ڪو نئون رسالو ته ڪونه آيو آهي."

"آيو هوندو ته پوءِ وٺندين؟.... پهرين مون کي ڪيسي جي جهڙتي ڏي پوءِ پلي هل اسٽال تي."

"يار تو ته مون تي ڏاڍيون پابنديون وجهي ڇڏيون آهن، تنهنجو مطلب ته جنهن شيءِ کي خريد نه ڪري سگهجي ان کي ڏسجي به نه؟"

"پو نه ته ٻي. خوامخواهي وقت وڃائڻ مان ڪهڙو فائدو."

"ڀلي تنهنجي مرضي آئون توکي ڇا ٿو چئي سگهان."

انسان ڪيترو نه رذل آهي، ڪو ڪمائڻ ۾ ڪو اڏائڻ ۾. ڪي سائيڪلن تي ڪي موٽرن ۾ ڪي اسڪوٽرن تي ڪيترو نه جلدي اچي وڃي رهيا آهن. پيادا به ڏاڍو تکو پيا هلن....! موٽرن وارن کان به تکا. زندگي جي ڊوڙ ڪيتري نه تکي آهي، آءٌ مان ڪرنڊڙ تاري جيئن.

اسان هيڏانهن هوڏانهن ڀڄڙون ڦريندا هريان پنڌ
پيا ڪريون. سامهون حيدر چوڪ کان هڪ اسپالا ڪار مڙي اسان
کي سامهون اچي رهي آهي، شايد ڪا ڇوڪري ڊرائيونگ
پئي ڪري. ڪار تيزيءَ سان اسان کان ساڙون ٿي ويئي. پوئين
سيٽ تي هڪ پوڙهو هيسيل ٻار وانگي ويٺو هو.

ماڻهن جي ڀيڙ وڌندي وئي، اسان ٽڪل ٽٽل قدمن
سان اڳتي وڌندا پيا وڃون، يونيورسٽي بس اسٽينڊ ڏانهن.

”قربان! هل ته چوڪ واري لان ۾ هلي ٻه منٽ ويهون.“

”نه يار دير پئي ٿئي، ميس ۾ ماني به ختم ٿي ويندي.“

”چڱو ته پوءِ هلو، پر هيءَ فقيرياڻي ڏس ڪيئن ويڙهي
سيڙهي هڙوٽي تي پئي آهي. اڄ آتر پيو فرڪي، سيءُ به ڏاڍو
ڪرندو، هيءَ ويچاري ڪيئن ڪندي، ڇا سڄي رات هتي پئي
هوندي؟ شايد ڇانئي واٽي ٿي موت کي سڏ ڪري.“ جڏهن مري
ويندي ته سڀڪو چوندو:

”ويچاري مري ويئي.“

آئون الائي ڪهڙي حالت ۾ مرندس!.... هن فقيرياڻي
وانگي يا دل جي ٻئي وڃڻ سبب!.... ٿي سگهي ٿو ته رستو
پار ڪندي ڪنهن موٽر يا ٽرڪ هيٺان اچي. خبر نه آهي ته
ڪو روئڻ وارو هوندو يا نه!.... ڪيترو نه مٺو ٿئي جو
منهنجي مرڻ تي ڪير به نه روئي!.... ڪاش ان وقت آئون
پنهنجي وجود کي ساڻو پيل ڏسي سگهان ۽ ماڻهو سون لاءِ
ڇا ٿا چون ٻڌي سگهان!.... ضرور ڪو روئندو، ڪو ڏک
ڪندو، ڪو خوش ٿيندو. ڪهڙو فرق پوندو؟ ڪوبه نه،
سڀڪو مري ٿو، سڀڪو جيئي ٿو پر هڪڙي ”ياد“ ٿي آهي
جا جيئي ته ٿي پر سري ڪونه ٿي، ڪارونجهر جيان چونئون
ڪريو بيٺي آهي ۽ اينڊڙ ويندڙ ٻچ سان ٽڪرايو سنهن آلو
ڪريو ڇڏي ۽ سڄو بت سيالجو وڃي.

"اي، ٻيھہ تہ سھي، مرڻو اٿئي ڪہ؟"

"ڇو؟"

"رستي پار ڪرڻ وقت ڪجهہ خيال ڪجي متان ڪنھن امير ماڻھو جي گاڏي جو ڦيٿو نہ خراب ٿي پوي."

هڪ ڳاڙھي رنگ جي ڪار چيڪاٽ ڪندي پرسان گذري ويئي.

"بس ۾ تہ ڪوبہ ماڻھو ڪونھي، شايد هاڻي هاڻي ڪا بس نڪري چڪي آهي."

"ٿي سگھي ٿو تہ ويئي هجي. خير ڪھڙي تڪڙ آهي پندرھن منٽن کان پوءِ ٻي ويندي، تيسين هل تہ هلي فردوس ۾ پوسٽر ڏسون."

"ڪھڙي فلم لڳل آهي؟"

"بس خطرناڪ."

"هل پيٽيان!! اڄڪلهہ مسون بہ خطرناڪ ٿي پيون آهن."

"ٻيو نہ تہ وري، تون چاڙو سمجھين؛ بس رڳو معمولي ناڪ ڪجي."

ڇٽي پاسي پوسٽر لڳل، رنگين ۽ ڪارا. اڌ اگھاڙيون تصويرون. ڪا ڪنيا موت جي منہ ننڊ ۾ پنھنجي پريمي جي ڪلھي تي ڍرڪيل. ڪنھن سرمائيدار جو ڪمرو، ڪوچن، پلنگن ۽ پردن سان سينگاريل. ميز تي شراب جون ڪليل بوتلون، بڪايل وٿيشا جو ٿرٿر ڪندڙ جسم. ٻہ يتيم ٻار فٽ پاٿ تي گھونچڙي ٿي ستل، الائي ڇا ڇا.

ٽرڻ ٽرڻ.... گھنٽي وڄي ٿي، ماڻھو هڪ ٻئي پويان ٻاهر ٻيا اچن. گھڻو تعداد جوان ڇوڪرين جو. ساڙھيءَ ۾ اڌوڙ عمر جي مائي؛ ڪڇ تي ننڍڙائل سال ڏيڍ جو ٻار، پويان نيڪ ٽاءِ ٻڌل ساٿي چمار جو مرد، هو مھالدنون وڏي ڪار جو در کولي ٿو ۽ مائي اندر وهي ٿي، پاڻ ڊرائيونيگ سيٽ تي وهي

ٿو. ڦاٽل ميرن ڪپڙن ۾ هڪ ڦقيرياڻي، هڪڙو ٻار هنج تي ٻيو ڇيچ مان ورتل. ٻار هٿ ۾ گلٽ جي ٺهيل ڦولڪي وٺي ڪار جي در مان ماڻي ڏانهن وڌائي ٿو ۽ فقيرياڻي منهن پلڪڙو ڪندي سوال ڪري ٿي:

”سخياڻي الله جي نالي، پنهنجي منڙي ٻچڙي جي صدقي. الله آنکي اهان جهڙو ڏيندو، توجي ٻچي جي عمر وڏي ڪندو. بيواه زال اهيان، ٻارڙا نيراني اهين، ماني جو سوئال اهي.“

ماڻي ٻار جي وٺيءَ واري هٿ کي هٽائي ٿي. ڇڙٻ ٿي ڏئي ٿي. ڪار رواني ٿي ويئي، ٻار ٻوڙان پوندو ڏيس ٿو.

....

سوڙهي پينٽ مان جوان ڇوڪري پرس کولي ٽافي ڪڍي وات ۾ وجهي ٿي ۽ ٽافي جو ڪاغذ آڱرين ۾ مروڙي فرش تي اڇلائي ٿي. ننڍڙو فقيرياڻي جو ٻار ڪاغذ پٽ تان کڻي وات ۾ وجهي چوسي ٿو.

....

هر پاسي گهٽ ۽ ٻوسٽ، اداسي ۽ نراساڻي. ماڻي روشنيءَ وارو بلب ٻري ٻري ٿڪجي پيو آهي هاڻي انهن ٻري پيو ڇڏ صبح کان شام، تائين گهوٽيون ڍو نيندڙ مزور پنهنجي گهر ورڻ تي سندس ٻارن کي ڏسي زور بس ڪري ڪلي ڏي. جهل مل ڪندڙ روشني ۽ جهل مل ڪندڙ ڪپڙن ۾ ويران جسم، ويران!! پيو جي دڙي جيان ويران. سڪو ساه جي ڏور کي جهليو پونيان ڊوڙندو وڃي ۽ جڏهن ڏور ڇڄي پوي ته زندگيءَ جو وهڪرو بيهي رهي پوءَ سڀني ان کي چوسيو سڪايو ڇڏي. ڇن ته هن ڌرتي تي ڪوبه ساڻو ڪونهي، ٻاهران ساڻو ته اندران سڪل وڳو ڪپڙن ۾ ڍڪيا پيا آهن.

”ماٺ پلا اڄ ته هلون.“
”هلو جاني هلو، پر هاڻي مون مان يونيورسٽي ڏانهن نه ڳالهائج.“
”ڇو يار ڳالهائڻ تي بندش آهي؟“
”ها، ها، بلڪل. ڳالهائڻ ته ٺهيو پر هتي سوچڻ تي به پابندي آهي. اسان جو سفر چنڊ وارو سفر آهي، وڳو اوير کان اولهه، اتر ڪاڇيل به نهار ڪريون ته ڇا ٿو وڃي واپري، پر نه ساڳئي صدين کان ڪوڙهيل رستي تي هلڻ لاءِ مجبور ڪيا ٿا وڃون. چنڊ کي هر سال گرهڻ ٿو وڃي ۽ ٿي سگهي ٿو ته ڪوڙا بہ هڻيا ٿا وڃن. انڌوڪي زخمي ٿيو پوي پر اجهاسي ڪونه ۽ زخمن مان ڦڙ ڦڙ نمندڙ رت ٽارن کي جرڪايو ڇڏي.“

بس ۾ ڏاڍي رش آهي. فلم شو ختم ٿيو آهي شايد انهي ڪري. زنانيون سيٽون به ڀريل آهن، البت ڊرائيور جي پر واري سيٽ تي هڪ عرب شاگرد ويٺل آهي، اڃان به ماڻهو ويهي سگهن ٿا. آئون جڏهن به يونيورسٽي بس ۾ چڙهندو آهيان ته اِها سيٽ لئہ باز شاگردن مان ڀريل هوندي آهي. اتان کان بس ۾ ويٺل ماڻهن کي مولاني مان ڏسٽي سگهجي ٿو خاص ڪري ڇوڪرين کي. انهي ڪري ڇوڪرا ان سيٽ کي مائيڪرو ويو سيٽ چوندا آهن. عرب شاگرد کسڪي اسان کي جاءِ ڏي ٿو.

بس رواني ٿي چڪي آهي. عرب شاگرد مون کان واقفيت پڇي ٿو. آئون ڪوڙ ٿو ڳالهايانس:
”آئون ڪيمسٽري واري شعبي ۾ ڪلارڪ آهيان.“
آئون ڪنهن سان ڳالهائڻ نٿو چاهيان، دريءَ جو شيشو هٽائي ڪجهي دريءَ مان ٻاهر ڪڍي پنهنجين سوچن کي سياري جي ٿڌي هوا ۾ جهائڻ ٿو چاهيان. آپ ۾ چنڊ ڪاري بيچ ۾

ڦاٽو پيو آهي، چاندوڪي گهٽو گهڻجي ويئي آهي، تارا اکيون ٽمڪايو ڪيس ڏسي رهيا. ٿڌي هوا منهنجن ڪنن ۾ نڪ مان دماغ ۾ گهڙي رهي آهي. ٿوري دير ڪان پوءِ منهنجون سوچون جمي ويندڙيون ۽ اڄ رات مون کي ٿڌو تپ ايندو، پوءِ سوڙ اوڍي ڏند ڪڙڪائي ڏڪندس. سڀ دوست پڇڻ ايندا ۽ هاسٽل جو ڊاڪٽر ڪونين جون گوريون ڏيئي مانيءَ نه کائڻ جي هدايت ڪندو.

”ادا، ايءُ دري ته بند ڪر سيءُ ٿو لڳي.“

”چڱو! سائين بند ٿو ڪريان.“

هاڻ آئون بيمار ڪونه ٿيندس، نه ئي وري ڪير اچي همدردي ڪندو.

عرب سڳورو ڪچهري ۾ شروع ٿي ٿو وڃي. ڏاڍي گلابي انگريزي ٿو ڳالهائي. مون شعبو پڇيومانس.

چيائين: ”انگريزي.“

قربان ٻي سرا ٺهڪ ڏيئي کلي پيو. ڏاڍو آجرو ۽ سباجهڙو ماڻهو آهي، مهل موقع کان سواءِ ڳالهائيندو ۽ کلندو آهي پوءِ ڪڏهن شڪايت ڊائريڪٽر وٽ ته ڪڏهن واسطيدار استاد وٽ.

هو مون کي، سامهون ويٺل ڇوڪريءَ جي آڱرين جهڙو اڇو ۽ سنهون ڊن هل جو سگريٽ آڇي ٿو. فري ٽيم جي ڏاڍي ڪوشش پيو ڪري.

”آئون سگريٽ ڪونه پيان.“

ڇوڪرا چوندا آهن:

”يونيورسٽي ۾ رهي جنهن سگريٽ نه پيتو، شراب نه پيتو، پستول جا ٻه ٽي فائر ڪري ليڊرن جي لسٽ ۾ پنهنجو نالو نه لکايو ۽ ڪانه ڪا ڇوڪري نه ڦاسائي، انهي ڄڻ ته جمي غلطي ڪئي.“

اڪثر، همراه انهي چڪر ۾ هڪ ڊپارٽمنٽ کان ٻئي

ڊپارٽمينٽ ڏانهن لاٿون ڏيندا نظر ايندا آهن.
پوءِ:
”آئون ته چڏيان ٿو پر ڪمبل نٿو ڇڏي.“
مون کي خاموش طبيعت واريون ڇوڪريون ڏاڍيون وڻنديون آهن پر انهن سان الائي ڇو ڳالهائيندو ڪونه آهيان ۽ نه وري ڏسندو آهيان. ڪنهن کي اکيون ڦوٽاري ڏسڻ کان وڌيڪ مزو ان کي اکيون بند ڪري ڏسڻ ۾ ايندو آهي. آئون وسڪاري کي ان جي پڇاڙيءَ سان پيٽيندو آهيان، جڏهن گاهه سڪي پيلو ٿي ويندو آهي ۽ زمين نٽوٽ ٿي ويندي آهي. ڪانگ ڪان ڪان ڪري ٽڙن تي ڦيرا ڏيندا آهن پر اوازا سڪل هوندا آهن ـ نه گوسي نه پاٽياري. اهو آئون پنهنجو پاڻ کان انتقام ٿو وٺان ۽ خوش ٿو ٿيان. دنيا کان انتقام وٺڻ جو مون ڪڏهن سوچيو به ڪونهي.
عرب سامهون ويٺل ڇوڪريءَ ڏانهن اشارو ڪري چوي ٿو:
”تون هن کي سڃاڻين! ڇا ۾ ٿي پڙهي؟ نڪ جي پرسان اسو ڏاڍو نهوس ٿو.“
مون وري به ڪوڙ ڳالهايو:
”آئون ڪونه سڃاڻانس.“
هوءَ منهنجي ڪلاسي نه ڪونهي پر انگريزي جي پيرڊ ۾ گڏ هوندي آهي. وسڪاري جي صبح جهڙو وڻندڙ چهرو ۽ چوڏهين جي رات جو ڪينجهر ۾ ترندڙ ڪنولن جهڙا نيڻ. اکين ۾ اکيون وجهي ڳالهائي ته نسن ۾ ٻوڙندڙ رت بيهيو رهي.
وسڪاري جي پڇاڙي جو تصور.... چنڊ ڪاري پيچ ۾ ڦاٿل .... اوير کان اولهه ڏانهن سفر ڪندڙ صديون ڪوڙهيل وستي تي .... آپ سان هزارين آسـاس راتيون هيٺ ڪرنديون نظر اچن .... ۽ پوءِ ڪينجهر ۾ ترندڙ ڪنول ڇولين ۾ دفن ٿيو وڃن .... بس پيو ڪجهه به نه!!

هتي ڏسڻ، سوچڻ، ڳالهائڻ ۽ خواهشن تي بندش آهي. روزانو ڪئي موت. ڏينهن ۾ ڏهه دفعا مرڻ ۽ جيئڻ. هڪ دفعو مرڻ خوشيءَ جي ڳالهه آهي، روز مرڻ ڏاڍو ايذائيندڙ آهي. چون ٿا:

”مرڻ کان پوءِ ٻيو جنم ملندو.“

انهي جو مطلب، جيل مان ڪڍي ڪاري پاڻي ڏي آڪاريا ويندا سين؟ ويچارو انسان جنم جنم جو قيدي!!...... هر پاسي ڦٽڪا ٽڪنڪيون، سنگهرون، اڏ اگهاڙن ڪارن لڱن وارا پار ڪڍون ڪندڙ هرڪو بک ۾ پاهه ٿيندڙ.

پيل ڪاڏي ۽ پانڌڻي اوڍيل، سنڌوءَ جهان ڇوليون هڻندڙ سمني واري اسرار، پلؤ خزاب لڳل ڏاڙهي واري گهوٽ جي رنگ اُڏاڻل اجرڪ مان بدل.

اوچنگارون .... سڏڪا .... دعائون .... پارانا .... پاڻي ۾ لڙهندڙ اگهاڙو مسي لڳل ڪنهن عورت جو جسم....

”ڪاري!!“

محفلون .... شراب ڪباب .... وئيشيائن جا ٽڙڪندڙ جسم. غريب جي ڌيءَ نما شام جو پنيءَ ۾ دانهون ڪندڙ، ڪانڀي مان ڦٽيون پاهر پکڙيل، وار وکريل ڪپڙا ڦاٽل.

”ڪاوڙا!!“

نه نه، رئيس، وڏيرو، ڳوٺ جو چڱو مڙس، آفيسر، ڪار، بنگلو الله جو ميٽس راضيو.

هاري، مزور:

چور، لوفر، ڌاڙيل، غدار، ڪافر. سڀ نٽون ڏهه، ڦٽڪا ٽڪنڪيون.

نه نه ڪير به نه ڳالهائي، ڪو به نه سوچي، خواهشون پابنديون، سڏڪا، پاراتا، انسان ڪي پيو کائي.

آدم خور!!

هر پاسي آدم خورن جو راڄ؟

بس سنڌوءَ مٿان پيئي گذري. سرچ لائيٽ جو پاڇي تي عڪس. سنڌوءَ جو پاڇي معصوم ٻار جي مسڪراهٽ جهڙو اُجرو. اُجرو انهي ڪري آهي جو سنجهس اڃان پٽل ڪونهي. گرمين ۾ جڏهن سنڌوءَ ۾ چاڙهه هو، سستي هئي تڏهن پاڻي ڏاڍو لڙاٽيل هو. جواني ماڻهوءَ کي به لڙهه ڪريو ڇڏي.

بس ۾ سڀ ماڻهو خاموش ويٺا آهن. ڪو ڪنهن سان ڪونه ٿو ڳالهائي، اداس اُداس ۽ ويران ويران.

بس چوڪرين جي هاسٽل وٽ بيٺي آهي، سڀ چوڪريون لهي پيون. اوورڪوٽ پهريل چوڪيدار، سيٽ تان اٿي بيهي رهيو آهي، خاموشي، وسائل وسائل!!.... پيٽ جو قيدي.

دري کولي ٻاهر ڏسان ٿو چنڊ اڃان پيچ ۾ ڦاٿو پيو آهي. هڪڙو تارو ڪڙيو ۽ اجهامي ويو، هميشه لاءِ.

مون کي چٽو ياد آهي جڏهن آئون ننڍڙو هوس، رات جو امان جي هنج ۾ سڌو سمهي، آپ ڏانهن آڱر کڻي چوندو هوس:

”امان، آپ ۾ ڪل ڪيترا تارا آهن؟“

”سوا لک، پٽ!“

”امان اُني کي چٽيو ڪنهن آهي؟“

”او، هو چنڊ ڏسين ٿو ان چٽيا آهن.“

”امان ڀلا اي تارا ڪڏهن ڪونه مرندا؟“

”نه پٽ، تارا، ماڻهو ٿوروئي آهن جو مرندا.“

پر اڄ مون تارن کي مرندي ڏٺو! ماڻهو سڀ خاموش ۽ ويڳاڻا آهن. شايد سمجهن ٿا ته اسين سري ويندا سون. ٺيڪ آهي جيسين مرون ٿي مرون تيسين ڪلي وٺون، ٺهڪ ڏيئي وٺون. جيسين اُماس رات اچي تيسين اچو ته چاندوڪيءَ ۾ وهنجون ۽ ايترو نپيون هٿون جو هر نس مان صبح جا ڪرڻا ڦٽي نڪرن ۽ اُماس رات وڙيون ڪري وٺي ڀڄي ۽ جنم جنم جا قيدي ٽٽي پکا پکا ٿي وڃن●

ميڪسم گورڪي

سنڌيڪار: خادم حسين

طوفان جو ڏاسو

سمنڊ جي چانديءَ جيان چمڪندڙ سيني تي اڏاري ڪٺي آئي تند ۽ تيز هوا ڪارا ڪڪر — ڪڪر ڪارا ڪارونڀار ڪنوٽيون چمڪن ٺمون چوڌارا!— ڪڙڪن ڪڙڪ تيز ترار— ساگرا! سٽيون موج ملهارا —— وچ ۾ وڄن جيان وياڪل نڊڙو پينگوئن ڪوڙ ۽ گهمسان جي خبر ڏيندڙ - طوفان جو ڏاسو.... جهولي ۽ جهومي رهيو آهي — اڏامندو پٽمندو ڪڏندو ٽڙندو ٽاٻڙجندو ڪلٺيون ڪائيندو وڏي رهيو آهي—

ڏينهن رات جو اهڃاڻ — ڏينهن ڪـي سيني سان لائي، لائي، رات کي پٺن تي پائي هٺي ٿو ڪان ڪڪرن کي ڏئي ٿو سنگت کي صدائون — خبردارا — هوشيار وڌندا اچو — ڪڏندا اچو — لمندا اچو — لڏندا اچو — نينهن جـو نعرو آهي سندس صـدا —— ڪڪر ڪاوڙجن ٿـا پـڌي سندس سورهيائيءَ جو سڏ —— چاهه جي چڻ آهي سندس ساڪار جو سڏ جنهن ۾ اوتيل آهن اٿاهه اميدون طوفان جون ——. سهي سندس قهر جي ڪوڪ ۾ همت ڀري هوڪار ٻڌيءَ جو ٻارڻ — فتح جو يقين—!!! آهون ڀرين ٿيون افسوس ڪان اوجهه آڙيون پاڻيءَ تي پر هٽي ڦٿڪن ٿيون — ڦيٽون ٿيون ڪائين— سندن وس هلي ته ٽٻي هٽي وڃي لڪن تري ۾ سمنڊ جي— لڪائي ڇڏين سورو ڏپ ۽ ڏاڍ—

باهوڙجن ٿيون بدڪون ڏاڍ جـي ڌهڪاءَ ۾ — ڪين کهڙي خبر ته سويون سر کهڻ — ڪانئر ڪمن ڪينڪي—

طوفان جي تيز جهوني تي دهلجي وڃن ٿيون سندن دليون—

ٻن ڳوٺن! سمنڊ جو بي خوف ٻانڪو پنهنجي ڇاتيءَ جي
ڇولي کي ڇلڪائيندو، تندرست تازي توانائي تن کي ٻختن
پيرن کي جهلي وڏي ڏيان ۽ دٻدٻي سان ڪاسي ڏانهن وڌي رهيو
آهي اوڻاٽيو ٽيڻ لاءِ — ڪاسي يا غار ڏانهن اوٽ وٺڻ ———!!
هائوا ٻر هي ٻکي خبر ڏيندڙ طوفان جي اچڻ جي — هوشيار
خبردار —— سينو ڪڍي پنهنجي ٻل تي — سمنڊ ڦوڻ سان
ڏوتل مٿي تي لونگا هڻندو ڪاوڙ وچان هوڪاريندو
ڪوڪاريندو وڌندو وڃي ٿو.

اڇو ڪارا ڪڪر ڪوڪاريندا، ڪر موڙيندا، گجندا
گڙندا، کهليا سمنڊ تي اچي سهڙيا — ڇوليون ڇيريون ڇمڪائڻ
لڳيون —

ور وراڪو ور، ور وراڪو ور — ڇوليون ڇم ڇم ڇم ڇم
ڇر ور وراڪو ور — ور ور ڏئي وايون ڪرڻ، جهومڻ ۽
جهونڪارڻ لڳيون ڇوليون — ڇلي ڇوهه مان ڇڙين ٿيون ڇپر
کي ڏڪين ٿيون طمع وچان طوفان کي، "آءٌ نه اوسيڙو لهي"—

اڇو اچي ويو تند ۽ تيز طوفان — گجندو گوڙ ڪندو
جنگ جوئيندو ڇولين ڇال هٽي ڳنڍيا هٿ هوا سان — ٻر
دهلجي وڃن ٿا سندن سينا — هوا هوڏ وچان ڇولين کي ڇڪي
ٻري ٻاڪر ۾ — اڇلائي ٿي هوا ٻيڪوڙي ٻاڪر ۾ ڇاتيءَ
جي ڇوهه مان ڇپن ڏانهن — ڇنڊبيارين ڇوٽين تي ڪري ڇيهون
ڇيهون ٿي ويون ڇوليون — ڦڻن ٿا ڦڙا اڏامي ٿو ڪڪرو ۽
زمرد جا ذرا — پر هو وڃن جيان وياڪل سمنڊ جو ساٿي—
وڏي گوڙ ۽ گهمسان جو خبرگير طوفان جو ڏاسو تير جيان
ڪرڻ جو سينو ٽوڪي سمنڊ ڦيڻ ۾ پير پسائيندو هوڪارا
هڻندو پيو وڃي —— قرب جي ڪوٽ آهي سندس نماز جي
ليلي ——

ڊيوا! آهي - طوفان جو ڊيو—! اڇو ھليو سينو تاڻيندو ڪنڌ ڪنيو ڪڏھن ڪلندو — ڪڏھن روئيندو — ڪلي ۽ روئي ٿو ڏسي ڪڪرن جو ڏيل — ڪلي ۽ روئي ٿو ڪڪرن مٿان خوشيءَ وچان — ٽڪ ۽ تيزي تند طوفان جي — اوھ! — ڪھڙو وت آهي ان وائيندي جو — سمجھي ويو آهي طوفان جو ڊيو حقيقت کي ڳجھوڙ ۽ ڏسي ٿو ٽڪ ۽ ٽوٽ — ڪيس پڪو يقين آهي ته بادلن جي پيٺي نه آهي — انھن ڪڪرن جي وس نه آهي حقيقت جي سچ کي لڪائڻ —

ھوا سوسات ڪندي رهي ٿي ڪنوڻيون ڪڄن ٿيون — ڳجن ٿا بادل — ڪنوڻين جا ڪڙڪا وڄن جا وراڪا — ور وراڪا ورڪا — چمڪن ٿا آتشي اُلا سمنڊ جي سطح تي— سمنڊ جنھن جو ڪو ڇيھه ئي نه آهي - پڪڙي ٿو وڄن جا تڪا تير - اجھائي ٿو انھن کي ڪنن جي ڪناري ۾ —— چڻ هي ٻاھه جون ٻلائون سمنڊ ۾ ڦوڪارا ڀيون هڻن—

ٻڌي ٿا وڄڻ پرندڙ پاڻ وري نه اُڀرڻ لاءِ - ڪڪرن جا ڪڙڪا بجليءَ جا بارودي بگل — وري زور جي جنگ ڇڙي ٿي وڃي! ھو بهادر پکي طوفان جي اچڻ جي اڳوات سڌ ڏيڻ وارو بدستور واڪيندو رهي ٿو- ھوشيار! خبردار— سينبو ھوڪارا ھڻندو ڪنوڻين کي پنھنجي پرن سان پاسي ڪندو- غضبناڪ سمنڊ تي وت ڪائيندو مڪني ھاٿيءَ جيان جھومندو جھولندو ڪوڪرا ڪندو. لڏندو لمندو، ليٽڙيون ڏائيندو ھوڪرا ھڻندو پيو وڃي — فتح جي اڳڪٿي آهي سندس اميد ڀريو آواز! ”لاءِ پورو زور اڙي طوفان - ڪيتري سگھه ٿو رکين مان پئي ڏسان.“

ڏڏندڙ بالڪونيءَ ۾ اُلر ڪندڙ جو اوسيڙو

بالڪوني ڏڏي پئي

ته هو اچي رهيا آهن: مٿان ڪڙڪڻ لاءِ. اُلر ڪري، جهٽ هٿي مارڻ لاءِ هنن کي اوس اچڻو هو. ۽ ائين ڪرڻو، اچي پهتا آهن. بالڪوني ڏڏي پئي. جاءِ جون پاڙون ڏڪي رهيون آهن! (ته ڪين ماهه آ چا؟)

نه، ڌهڪاءُ ڪان.

پوءِ بالڪوني ڪري پوندي ۽ ڪن پل ۾ ڊ ٻجي ويندس. هيءَ بالڪوني، جنهن ۾ موڙي تي ويٺو آهيان، ۽ پنهنجي ڄمار جون ڪيتريون ئي ـ وسرندڙ گهڙيون هتڙي گهاريون اٿم. ڍهي پوندي، ۽ پٽ تي پيل جاءِ جي پنجوءَ هيٺان پوسانجي مري ويندس.

بالڪوني ڏڏي پئي، يا دل جي ڌڪي ڪارڻ، مان ڏڏي رهيو آهيان. منهنجي سڄي هستي. ظاهر آهي بالڪوني هن جاءِ جو سڀيون حصو آهي، جنهن ۾ مان رهان ٿو. ۽ جڏهن جاءِ جون پاڙون ڏڏي رهيون آهن ته، بالڪوني به اوس ڏڏندي.

۽ مان ڏڏي رهيو آهيان، يا ڏڪي—

ڌهڪاءُ ڪان. ۽ انهيءَ گهڙيءَ جي ڀَوَ ڪان، جڏهن هو، مون مٿان اچي ڪڙڪندا ۽ پوءِ جيڪا حالت ۽ هستيءَ جو اهو تجربو جيڪو هي—

سياڻو ٻوڙي ويو، ۽ وار ڪانڊاريل:

پر ڇا ٿو ڪري سگهجي! هنن حالتن ۾ ائين اوس ٿيڻو

آهي. جڏهن هو سڀ مٿان اچي ڪڙڪندا. ۽ پوءِ هيءَ بالڪوني ڪري پوندي. جو جاءِ جون پٿيون ڍهي پونديون. روح راڙي جي آپ ڏاريندڙ ويرِ چڙهندي ۽ پوءِ اُهن ختم ٿيندو، اوچتو، سواءِ ڪنهن احساس جي،

ڄڻڪ ڪجهه ٿيو ئي ڪونه هو!

هيءَ سموريون جايون، گهر ڍهي پوندا. هتي رهندڙ انهيءَ ۾ دٻجي ويندا. ۽ هتي هڪ دڙو ٿي ويندو
(Mound of the dead/killed)

ماتِ ٿيلن جو دڙو. ڍُٺل، نابود جاين جو ۽ انهيءَ هيٺ دٻيل انسانن جو. پوءِ اڳتي هلي سيپتا جا ماهر لکندا: هتي هڪ شهر آباد هو. هتي جا رهواسي ڏاڍا قرباڻتا، امن پسند ها. سادا، مهمان نواز. هنن ڪڏهن به اڳرائي ڪري ايندڙن، مارو ڪندڙن سان سينو نه ساهيو. هٿائين، هنن جي آلر جو بي چينيءَ سان اوسيڙو ڪندا رهيا: ته ڪڏهن ٿا ڪڙڪن. هو آلر ڪندڙن آڏو پيش نه پوندا ها، پر آجيان ڪندا ها. هيءَ لاش، جيڪو پاڻنجي ٿو ته، بالڪونيءَ ۾ موڙي تي ويهي، ٻاهر جو نظارو ڏسي رهيو هو، ته حملو ڪندڙ اچي ڪڙڪيا ۽ ڪنهن پڇڻ جي مهلت به نه ملي، ۽ هيءَ اٿڻي-

پر نه: اُهن ته مان ٿو سوچيان. جڏهن ته مهن جي دڙي وارن، اصلوڪن رهواسين بابت ڪاهي ايندڙ آرين اُهن نه لکيو هو. پنهنجن پوِتر ڌرمي شاسترن ۾ هنن لکيو ته: اڻ-آريا، يعني اڻ-سڌريل هئا. پوتي پيل. ان ڪري ڌرتيءَ تي رهڻ جي لائق نه. آرين / سڌريلن مٿان سوپ پاتي، مٿن راڄ ڪرڻ لڳا. جو هو سڌريل ها، سبرا ۽ وڏيڪ

ڇون ٿا ته مهن جي دڙي وارن رهواسين ۾ ٻه، اُهن ئي؟

جهڪي جتي ها، اتيئي ڇڏجي، جن ٻچڻ جي ڪوشش ڪئي،
سي درن جي چائٺن وٽ ئي، جڏهن آفت اوچتو ڪڙڪي هئي.
(اها آفت اتر کان آيل آريا هئا.)
(يا درياهه جي اٿل/زمين جي ڏوڏ؟)
پر دڙي جا رهواسي، انهيءَ آفت کان اڻ-ڄاڻ ها.
بي سرتا. هنن جي گمان ۾ به ڪونه هو ته ڪو اُهين —
اتر کان آريا اچي مٿان ڪڙڪندا، سگهارا، جنگجو آريا،
ٻکيا ۽ سپرا.
پر مون کي اها سرت آهي: هنن کي اوس پڇتو آهي
۽ مارو ڪرٽو. هيءُ اوسيڙو ختم ٿيڻو آهي.
دل جو دهڪو —
اکين جي ساڏڪين سان ٻڏري پٽ ڏسان پيو: چوڦير
ڦرن پيا. رکو هنن کي هوڙهيائي ڪري جهٽ هٽو آهي،
سڀ ڪجهه تاراج ڪرڻ لاءِ. هٿن ۾ سنگينون، گهوڙن تي يا
جيپن تي ۽ ٽرڪن تي.
خاڪي ۽ سائي رنگ سان لپو ڏنل جيپون، ٽرڪون ۽
گهوڙا ته!
در جو وات ڦاڏل ئي هجي. تاڪ ٻنبيل. اوسيڙي جي
اوس پڇاڙي ٿيندي. ۽ پوءِ هڪ پيو دڙو:
Mound of the dead.
مات ٿيلن جو دڙو.
پر مهن جي دڙي وارن رهواسين اُهين اوسيڙو ڪونه
ڪيو هو. هيءُ اوسيڙو ڪڏهن نه لڇائيندڙ آهي. روحاني ايذاءُ.
پوري تنتي سرشتي کي، بي رحميءَ سان نپوڙيندڙ. ڇا انهيءَ کان
به ڀي ڪا وڏيڪ سزا ٿي سگهي ٿي: پوري سرت، هوش حواس
۽ جاڳرتا سان تاراج ڪندڙن جو اوسيڙو ڪرڻ؟ ۽ ذهني
طور هنن جي اوچتي آلر لاءِ چوڪس رهڻ

ڳهرڙاٽ وڌندا پيا وڃن
خاڪي ـ مائي رنگ مان ليپو ڏنل جيپون/ٽرڪون
زوڪاٽ ڪنديون پيون
بالڪوني ڏڏي پئي. (۽ ڇاپوڙا).
ڇاپوڙن جو ڪرڻ، ميانو پيدا ڪيو ڇـڏي ۽ پوري
چوڪس هستيءَ ۾ ڊوڙ ۽.... ڊپ جو ڪرنٽ. ڇٽڪ پورو
جسم، پر ائين اوس ڏيٺو آهي. اها مرت رڪندي به، ڪٿي پاڻ
کي ڪيترو به ريشنلائيزڪيان. ڊپ مياويڪ آهي. بائلاجيڪل.
۽ رت جو مڪي وڃڻ؛ ۽ سنهن جـو پنو لهي وڃڻ؛
جنهن کي آئيني ۾ ڏسڻ ڪان سواءِ، مان پروڙي/ڏسي سگهان
ٿو. رت نپوڙيل، اڇا، ڇمڪي ڪان وانجهيل توڏا ۽ بي نمڪيو
منهن. جيڪڏهن سنهنجي هستيءَ جو اهو پاڱو، جيڪو ويشنل
سوچ مان واسطو رکي ٿو، تنهن ايندڙ آفت کي ڪٿي ذهني طور
قبوليو به هجي، هڪ اڻ ـ ٽر حقيقت سمجهي ڪري. تڏهن به
حسياتي سطح تي ايذاءَ جي چليندڙ وهڪ ۾ ڪنبڻي ۽ روحاني
ايذاءُ ۽ انهيءَ جو احساس مياويڪ آهي. ۽ ان ايذاءَ جي احساس
جي وڌيندڙ مرت ۾
گوڙ وڌندو پيو وڃي.
(ته هو اچي ويا!)
خاڪي مائي رنگ مان لنبيل جيپن/ٽرڪن جي لام.
سنگينون تاڻيل. ماڻهن جا انبوهه.
گوڙ وڌندو پيو وڃي.
اچي ويا نه ـــ
(ڪنبڻيءَ تي ضابطو رکڻ گهرجي.)
پر اها منهنجي وس جي ڳالهه ناهي. نيٺ تـه انسان
آهيان. جيئرو جاڳندو جيو.
منهنجي ٽريجڊي اهائي آهي ته، مان سچاڻ آهيان، جيڪو

ٿيو پيو ان کان، سڀ ڪجهه تاراج ٿيندڙ ان کان. پنهنجي نتيجي کان ته ڪيئن نه ناس
(هيءَ سوچڻ جو وقت ناهي. اها ڪمهلي سوچ آهي.)
سمجهان ٿو.

ميدان ۾ گهاٽي خلق.
درين مان، درن جي چيرن مان عورتون ڏسي رهيون آهن. ۽ بالڪونيون پريون پيون آهن. رونشو ڏسڻ لاءِ:
’ته اڄ ڪنهن ٻئي جي ڦٽي آهي.‘
رونشو ڏسندڙن جي آڇ ته!
رت ـ نپوڙيل ڇهراء
پنهنجي تعديءَ جو رونشو ڏسڻ لاءِ. ڪيئن آجيان ڪري رهيا آهن! ۽ سرپاٽ ڪري رهيا آهن! اکين ۾ ڏيپ جا پاڇولا، پوءِ به ٺهڪ
۽ تاڙيون!
وچ تي ٺياس کوڙيو اٿن.
گهڻا ڦٽڪا اڳندس: پنج، اٺ، ڏهه يا....

سموري خلق جا کليا ڇهڪيل. رت ـ نپوڙيل ڇهرا.
لڳي ٿو، سندن پوري جسم جو وزن، پيرن ۾ اچي ڪڏ ٿيو آهي.
ڪيڏا ڳوڙها قدم اٿن. ڏکيائيءَ سان واپس ورندڙ. ۽ هيڏا منهن.
جهڙوڪ هاوايل—
ته ڇا ڪين به ڏيپ آهي، هڪ ڏينهن سندن به وارو ايندو يا
پر هي ته کلن پيا. ٺهڪ پيا ڏين. ۽ تاڙا پيا ملائين.
پڪ ئي پڪ ڪين مزو آيو هوندو. تسڪين ملي هوندن! ڪيڏو نه روحاني اطمينان بخشيندڙ ڏيک هون:

ٽياس سان ٻڌل هڪ اونڌي منهن انسان. ٻئي ٿي ڦٽڪا.
زوم سان، هڪ، ٻه، ٽي، چار....

ته هن هنڌ جو، ۽ هن جاءِ جو اهوئي مول متو آهي ۽ دستور ته: پنهنجي تعديءَ تي تاڙيون وڄايو. ۽ جٽ ڏسي هنبوچيون هڻيون وڃن. ۽ ڏچيون اڏنـدڙ انسانن تي، مڙڪن پرڻ بدران ٺهڪ ڏنا وڃن. وڏا، وڏا ٺهڪ. ٻٽا ٺهڪ. اهو رواج ۽ مقدس قانون ۽ آسماني

ڪلاڪ اڳ، ميدان ۾ جا خلق گهاهٽ اچي ٽي هئي، سا گهوڙن قدمن سان، پنهنجن ٽڪاڻن ڏانهن وري چڪي آهي، ميدان خالي آهي. ٻسو ۽ سنسان. هن ڪليل ميدان جي رونق ٽي اهيءَ ۾ آهي ته، ٽياس ڪوڙيا وڃن ۽ ڪنهن کي انهيءَ تي اونڌو ٻڌي، ڦٽڪا هڻيا وڃن يا،
هن دڪيءَ تي ڪنهن چور جو هٿ وڍيو وڃي.

جائي به هيءَ ڪشادو ميدان ڪيڏو نه ٻسو ٻيو لڳي! جيتوڻيڪ سنجهس ٻار راند ڪري رهيا آهن! گلن جهڙا ٻار. پر، انهيءَ ميدان ۾ اها رونق ۽ ٻهڪ ڪانه آهي، جيڪا ڦٽڪن هڻڻ مهل يا هٿ وڍڻ مهل ماڻهن جي گهاهٽ سان ٿيندي آهي. جائي به، هن ڪليل ميدان جي رونق تڏهن ٽي واپس اچي سگهي ٿي، جڏهن هتي ٽياس ڪوڙيو وڃي، ۽ ڪنهن کي اونڌو ٻڌي ڦٽڪا هڻيا وڃن. گهاهٽ ٿيل خلق ٻهرين تاڙيون وڄائي، نعرا هڻي، ٻوءِ ڪنڌ جهڪائي، گهوڙن ٻيرن سان واپس وري
۽ ها ـــ ڊاڪٽر، ڦٽڪن لڳندڙ جي ڏري ڏري نبض ڏسي. اها انسان دوستي آهي ۽ همدرديءَ جو لازوال مثال. هڪ ڏوهاريءَ کي سزا ڏيڻ ڪان ٻوءِ، اڻ ـ وڻندڙ ايذاءَ وارڻ نتيجن

ڪان ٻچڻ لاءِ اسپتال ۾ داخل ڪرڻ. ۽ هنجو نهايت ڌيان سان
علاج ڪرڻ. انسان دوستي.

هٿ ـ وڍيل کي هيئنر اسپتال ۾ داخل ڪيو ويو هوندو.
هونئن به ڇو نه پيا ته، اينيسٿيزيا ڪري ٿي هٿ وڍيو.

رحم ـ دلي ۽ انسان جي چڱ ڀلائيءَ لاءِ سائنس جو
استعمال جيئن هو سک ۽ آرام سان.

ڪيس چڱيءَ طرح سڃاڻان: هيئنر جڏهن اپاهج ٿيو آهي،
وري چوري نه ڪندو. ڪوبه ڏوهه نه! ۽ هو ڦٽڪن وارو،
ڪابه خلاف ورزي نه! اسان جو معاشرو هڪ ڏوهاريءَ جي
لعنت کان بچيو. ۽ اهڙي ريت پاڪ

۽ جڏهن وڪيو اپاهج هوندا جيئهون چيئهون ٿيل ٻڪين
وارا. ۽ ڪوبه چور نه هوندو. هيئنر اسپتال ۾ سندس ٻـار ۽
زال رُئندا هوندا. سڏڪا ڀريندا. ڇني ٺئو سگهجي، هنن ماني
به کاڌي هوندي يا نه. ماني هٿ ڪندڙ هٿ نه وڍجي ويو.
هنن کي هيئنر بک مرڻو پوندو. جو چوري ٿيل ماني کائي نه
سگهندا. جو چوري ڪرڻ ڏوهه آهي. ڏوهي هٿ وڍيو

بالڪوني ڏڏي پئي!
(يا منهنجو وهم آهي.)

پر نه، وهم ناهي هنن کي اوس اچڻو آهي؟ بلڪ اچي
ويا آهن. وڪيو مارو ڪرڻو آهي ۽ اُلر.
ڪهڙ ـ ڪهڙ ـ ڪهڙ ڪري لنگهندڙ جيپون / ٽرڪون. خاڪي
ماٽي رنگ سان ليپو ڏنل.

ڪن پل ۾ سڀڪجهه ناس. ۽ مان به. پوءِ هو پنهنجي
مراد آهر نئين اڏاوت ڪندا. هيءَ بالڪوني ڪري پوندي.
ڇاڀون ۽ هيءَ سڀڪجهه، جيڪو جڳن کان بيٺو آهي ۽ جنجي

تاريخ آهي. هنن جي جوڙيندڙن جي تاريخ. انهيءَ ڪـي اوس
ناس ڪرڻو آهي. پيڇاڻي آڻڻ لاءِ

هيءَ گودوءَ وارو اوسيڙو ڪونهي. انهن جو اوسيڙو،
جنڪي اڇڻو ناهي. پر هنن کي اوس

پر هيءَ تہ اڇي ويـا آهن: ڪڙڪيا آهن. رڳو ڪين
آلر ڪرڻي آهي. مهن جي دڙي وارن سان بہ ائين ٿيو هو:
اتر کان آيل آرين، اوچتو مارو ڪيو. ۽ پوءِ جيڪي جتي هئا،
۽ پوءِ اندر گهڙي، آهستي ڪري، پير ڪپائي. ۽ ٿني
وارن کي بہ تہ چاڻ ڪانہ هئي. اوچتوني اوچتو ڪڙڪيا.
آپ ڪريو، رتوچاڻ، ٿي باهہ وڪوڙي وئي ۽ اڪ چنبي ۾
پر مان اوسيڙو ڪري رهيو آهيان. اهائي منهنجي ٽريجڊي
آهي. مان سڄاڻ آهيان: اهـو سڀ ڪجهہ اوس ٿيڻ ۽ ٿيندڙ
کان سڄاڻ ۽ انهيءَ جي سرت وکان ٿو ۽ محسوس ڪيان ٿو
۽ اوسيڙو تہ

پر نہ —

هيءَ باهيون نہ لڳائيندا. هنن کي باهين لڳائڻ جي لوڙ
ڪانہ پوندي. هيءَ مهذب آهن. ۽ تاريخ جي تجربـن منجهان
سکيل. مهارت حاصل ڪيل. ۽ وڏي ڳالهہ تہ جڏهن هو تَس تَس
۾ گهڙي ويا آهن، هنن کي جن شين جي گهرج آهي. چپ
چپات ۾ وڏي مهارت سان تڳائي رهيا آهن. هڙپ ڪري. هنن
کي هن ڌرتيءَ جي ۽ انهيءَ جي وسيلن جي گهرج آهي، سـا
ڳڙڪائي رهيا آهن. هاڻ تہ ڪلم ڪلا. بنهہ اکين ۾ ڌوڙ وجهڻ
جي ضرورت محسوس ڪرڻ کان سواءِ ئي. البت هنن کي انسانن
جي ضرورت ناهي. هتي رهندڙ انسان، جيڪي جڳن کان رهندڙ
آهن. ۽ هتي جا چاوا نپنا. اهي، هتي بار آهن. وڌيڪ، واڌو،

گهرج ڪان واڌو- اڻ - وڻندڙ ۽ پوءِ ٻاهيون چو لڳائين ۽ اهڙي
ريت رتو - چاڻ چو
زوڪاٽ ـــ

گهرڙاٽ وڏنـدا پيا وڃن. بالڪوني ڌڏي رهــي آهي.
چاٻوڙا ڪرن پيا. چاٻوڙن جو ڪرڻ - ڏهڪاءُ، سياڻي جي لهر
پوري جسم ۾، پر انهن اوس ٿيٺو آهي. هنن حالتن ۾ جڏهن تهـ-
پري ڪان شايد ٽينڪن جي قطار.

هيءُ اوسيڙو اوس ختم ٿيٺو آهي.
ٿي سگهي ٿو تہ، هيءُ، جيئن گهڙيا آهن ۽ گهڙي رهيا
آهن، تيئن - اندران ٿي اندازان پڙرو ڪري، پوءِ
جڏهن مهن جي دڙي واري شهر ۾ آريا آيا ها، تن بہ،
هوڙهياڻي ڪري، گهڙي اچڻ، مارو ڪرڻ ۽ پـوءِ هٿ سان
شاستر جوڙيا ها، سول متا، ۽ ڌرمي ويد، سڀ ڪجهہ پنهنجن ٿي
هٿن سان جوڙي، انهن جي آڌار تـي، هٿان جي دراوڙن کي
پنهنجي لت هيٺ رکندا ها، ٻانها ڪري ۽ انهن جـي پنهنجن
هٿ سان جوڙيل سول متن جي آڌار تي، دراوڙن کي سيکمتون
ڏيندا ها. سندن سوچ جي اڏام تي ۽ جسماني چرپر تـي پڙتر
ڌرمي شاسترن جي منترن ۽ شبدن جا جنجير، وڌاءِ ۽ پيرن ۾
پيڙا. پوءِ جيڪي ڊوهہ ڪندا ها، تن کي آريا، پنهنجن هٿن
سـان جوڙيل ۽ لاڳو ڪيل شاسترن منجهان سول متا چونڊي،
متن لاڳو ڪري، سيکمتون ڏيندا ها. ۽ جيڪي اڻ - وڻندڙ ها،
تن کي ڪاٽ ۾ ۽ جيڪي اکين ۾ ٽيل ها، تن کي
آواز ويجها ٿيندا پيا وڃن. بس، چاڻ اچي ڪڙڪيا ۽
۽ پوءِ هڪ ٿي آلر سان

مارو ڪندڙن جي سول متن جـا ماريل، جيڪي هنن
پنهنجن هٿن سان جوڙيا ۽ لاڳو ڪيا

در جو وات ھٽيل ٿي ھجي، تاڪ ڦاٿل. اوسيڙي جي اوس پچائي ڏيندي. پوءِ ھڪ ٻيو دڙو. مھن جي دڙي وارن رھواسين اڄين اوسڙو ڪونہ ڪيو ھو. ھيءُ اوسيڙو ڪيڏو نہ ڀوائتو آھي عذاب وا

پر ٻيو دڙو نہ ٿيندو. ھنن کي ھيئر دڙن جي ضرورت ناھي. پنھنجن ٿي ھٿن سان جوڙيل متن وسلي، ۽ انھن ۾ ڀوترائيءَ جو رنگ ڀري، پيش ڪري

ھيءُ ميدان ڪيڏو نہ سنسان ٿيو لڳي. ٻاڙو. لڳي ٿو، ھن ميدان جي سونھن سوڀيا ۽ رونق ٿي انھيءَ ۾ آھي تہ، ھتي ڏياس ڪوڙيو وڃي، انڪاس اپا ڪيا وڃن ۽ انھن تي اونڌا ماٿھو ٽڙا وڃن ۽ ڦٽڪا ۽ ھٿ وڍيا

انڪاس، ڏڪڏڪيون، روڄ راڙو، رت جون ڏينڊيون ۽ قتلام (۽ حياتيءَ جو نپوڙيل ست)

بالڪوني ٿڏي رھي آھي، اوھيو اڃي رھيا آھن. جو ھنن کي اوس مارو ڪرٿو آھي. ۽ الر ڪري

ھيءُ اوسڙو

تعجب آھي ٿڪ بہ نٿو ٿئي. جيتوڻيڪ ٿڪجڻ گھرجي. اوسڙو ٿي اھڙو آھي: ٿڪائيندڙ. پر ٿڪ نٿو ٿئي.

ڪٿي اٿين تہ ناھي، جو منھنجي لاءِ سزا ٿي اھڙي قسم جي آھي. ھو ذھن تي سوار ۽ اوسيڙي ۾ ذھني ۽ جسماني ۽ روحاني طور لوڻي ڀوڻي، ھيٺو ڪري، بي ستو

بالڪوني ٿڏي رھي آھي. اھاڻڪو ميدان. جاءِ جون ٻاڙون لڏي رھيون آھن.

شايد، ڳرين ڏينڪن جي قطار ٿئي اچي ●

(اگيسٽينو نيٽو، انگولا جي صدر جو هڪ نظم)

موڪلاڻيءَ جي گهڙيءَ وقت

منهنجي جهجهل ا
(مڙني ڪارين مائرن ڏانهن، جن جا ٻچا موڪلائي ويا آهن)
تو مون کي سيکاريو،
اوسيڙي جو سبق ڏنو
جهڙي ريت تو سدائين آئين وارين گهڙين ۾ ڪيو آهي
پر مون لاءِ:
حياتيءَ انهيءَ ڳجهي اميد کي ناس ڪري ڇڏيو آهي
مان وڏيڪ اوسيڙو ڪري نٿو سگهان
تنهنجا چاوا
هاڻ اوڏانهن وڌي رهيا آهن
جتي ڪي سوڀ جو ويساهه
حياتيءَ کي چوٽو ڏئي ٿو
اسين:
سيترا لاس پونڻ جا اگهاڙا ٻچا
چٽ، چاها، ٽڪڙين جي ڪينهوڙن سان
ڌرتيءَ جو رانديون رهندڙ-
اسين:
جنهڙون حياتيون ڪافيءَ جي ڪمتن ۾ وڪائل
ريٽل، اڻڄاڻ ڪارا ماڻهو
جن لاءِ-
اڄن ڪي سانَ ڏيڻ
اميرن ڪان ڏجڻ فرض نهيل.

منهنجي ڪاري ماءُ:
اسين تنهنجا ٻچا آهيون
جيڪي روشنيءَ تائين وڃي نٿا سگهن.
تنهنجا ٻچا:
بکايل
هيسايل
جيڪي توکي اماں ڪوٺيندي لڄي ٿين ٿا!
جيڪي گهٽيون اوراگهيندي ڊڄن ٿا
جيڪي انسانن کان ڊڄن ٿا
اُهي اسين آهيون
ها جيجان!
اُهي اسين آهيون:
حياتيءَ جي اسدن کي پيهر موٽائيندڙ
تنهنجا ڇاوا:
امان:
مان وڏيڪ اوسيڙو ڪري نٿو سگهان

(آزاد ترجمو)

مانيٽو اوٽو

نظم

ڪنهن ڪنهن ماڻهوءَ وانگر
آئون به منافق آهيان سائين!
تون ته الائي
آهين، ناهين؟

نور گهلو

سامراج ناموں

دنيا جي نقشي ۾
بمٹي، آڳ ڏسان ٿو
پنهنجي پنهنجي باهه جا شعلا
رت جون لنديون
انسانيت جو ناڻو ٻڏل.

ٻيلفاسٽ جي بازارن ۾
فرقيواري باهه لڳائي
آزاديءَ جا لٽيرا
تاريخن جا قاتل نهڪ ڏين ٿا
خوني ٻگهڙ جان تن جي
واڇن مان ٿو رت ڳڙي
مظلومن جو.

ٿورو دور
سنتياگو جي چونڪ ۾ شور
لوهي لٺ ۽ سنگينن مان
ڊڪٽيٽر جي
فوج آ بيٺي
ڏيھ ۽ ڀوڻ جي لڄ لٽن ٿا
دانهن تي سنگينن سان

چنڊن کي چيري ٽهڪ ڏين ٿا
جنسي ڪتا
ريهون، ڪمهون ۽ ڪيڪاٽ
ريفل سامهون
پيٽ، ياڪ ۽ بڙس.

هو جو ابتو پار ٽنگيل آ
دانهن ڪندڙ مائيءَ جو پٽ آ
ماڪ جي
فوجي بوٽن سان
چچريل ڇاتيءَ سان
ڪير ۽ رت وهن ٿا گڏجي
پبلو جو هو روح ٿو تڙڪي
فوجي جهنڊو پيو ٿو ڦڙڪي.

سامراج جي پونڪ پڌان ٿو
ويٽ نام تي
ڪمبوڊيا تي
نميبيا تي
انگولا تي
موزمبيق تي
فلسطين تي.
سنڌ ديس جي ڌرتيءَ تي به
ظلمت جي بازار گرم آ
هي جو ڳاڙهو ليڪو آ
مظلوم جي رت جو ليڪو آ.

خادم سنڌي

پسي پورهيت ويسرا

ڌرتيءَ جي سيني تي اڀريل پوکون،
باغ باغيچا، سڙهيون سنارا،
ماڙيون، محل، مشينيون، موٽر، منڊيون ان جا انبار،
پٿرن تي اڪريل تصويرون، جهونن وقتن جا آثار،
ديول، مندر ۽ درگاهون،
ڪاهڙ ڪاهڙ ڪيمت ڪڙيل،
رستا، راهون، هٽ بازاريون، درياهن تي پليون پڌل،
انيڪ ڏيکڻ لئه اوچڻ، ڪاڏي پيتي جو سامان.
سڀ سان تنهنجي پگهر جي ايندي آ خوشبو.
پائيندو آهيان چڻ خالق انهن سڀن جو آهين تون.
دل چوندي آ،
سيس نوائي تنهنجي عظمت جي آڏو،
وڏي ادب سان ڪيان سجدو
سان تنهنجي عظمت جو سائين، قائل آهيان صدين کان.
سمجهان ٿو هيءَ دنيا قائم آ تنهنجي دم سان.
تنهنجي دم سان پوکون پاڄن،
توسان گل ڦل ۽ گلزار،
تنهنجي محنت هيرا موتي تنهنجو پورهيو پيداوار.
پر پوءِ تنهنجي حالت ڇاڇي، مون کي ولندو آ ويچار،
تو وٽ پڪ اڏي جو ناهي!!
تو وٽ ليڙ لٽي جي ناهي!
پيٽ بکايل ٻچڙا تنهنجا!

انيڪ اڳهاڙيون تنهنجون نياڻيون!!
تو هر شئي ۾ رنگ ڀريو آ.
تو هر شئي کي روپ ڏنو آ.
پوءِ به ڇو ظالم زردارن توکان تنهنجو حق کسيو آ؟
راتيان ڏينهان رت ولوڙي،
پردارن جا پيٽ ڀرين ٿو.
پوءِ به ويٺو جُڳ جُڳ کان تون سختيون صدما سور سهين ٿو.
قسمت! ڀاڳ!! نصيب!! مقدر!!
جنهن کي تون تقدير چوين ٿو
سا تنهنجي مجبوري آ
قسمت، ڀاڳ، نصيب، مقدر، مايوسي، لاچاري آ
بي سمجهي، بي همتي آ، سستي آ، معذوري آ،
هيڏي ساري دنيا ۾ تون تنهنجا يار اڪيلو ناهين.
اوپر، اولهه، اتر، ڏکڻ، جاچي ڏس تون چاري اور
ڏس تو جهڙا لک ڪروڙا!!
سمجهي، سوچي، پاڻ سڃاڻي،
وير وساري، ايڪو آڻي،
ڏاڍن آڏو سينو تاڻي.
پنهنجا حق وٺي ويا ۽ ڪي پنهنجا حق چڪائڻ ٿا پيا.
پر تون صدين کان سودائي، ڀاڳ، تي ڀاڙي ويٺو آهين
انڌي گهوڙي جي آ ڳانڍي پڙهيون ڳاريو ويٺو آهين.
آخر ڪيسين ڏاڍن آڏو.
سيس نوائي ويٺو رهندين؟
آخر ڪيسين حق ڦرايو،
سختيون، سور ۽ صدما سهندين؟؟

●

غير جانبدار ڪير آهي؟

جڏهن کان جنرل ضياءالحق چيو آهي ته مان رائيٽسٽ آهيان، يعني منهنجو تعلق ساڄي ڌر سان آهي، تڏهن کان وٺي ڪن پرڏيهي اخبارن جا اهي وايا ۽ تبصرا سچا ثابت ٿيا آهن جيڪي ان وقت پڻ اڻ ڇپيا پئي لڳا جڏهن موجوده حڪمرانن اعلان ڪيو هو ته ”اسان غير جانبدار آهيون ۽ (هڪ ريفري وانگي) مشتعل ڌرين کي ٺڏو ڪري چونڊون ڪرائي اقتدار عوام جي حوالي ڪري ڇڏينداسون.“ قومي اتحاد وارين پارٽين شروع کان وٺي ڪڏهن به دعويٰ نه ڪئي آهي ته ڪو اهي غير جانبدار آهن - پيپلز پارٽي جهڙي جي هڪ ڌر ۽ قومي اتحاد ۽ موجوده غير شهري حڪومت سان مقابلي ۾ جانبدار آهي- نيشنل پروگريسو پارٽي، پاڪستان سوشلسٽ پارٽي، مزدور ڪسان پارٽي ۽ ورڪرس پارٽي ۽ ٻيون ڪابي ڌر جون پارٽيون جيڪي عوامي اتحاد ۾ شامل آهن ۽ ٻيون مزدورن، هارين ۽ شاگردن جون تنظيمون جيڪي ملڪ ۾ ڪنهن ڪابي ڌر جي اتحاد کي مضبوطي سان منظم ڪرڻ چاهين ٿيون سي به بنا لڪ چپ جي قومي اتحاد خلاف جانبدار آهن. تازو سنڌي عوامي تحريڪ به کابي ڌر جي اتحاد ۾ شامل ٿيڻ اصولي طور قبول ڪيو آهي، ان ڪري هيءَ تنظيم به اصولي طور قومي اتحاد خلاف جانبدار ٿي رهي آهي. باقي رهيل سياسي قوتون آهن اين ڊي پي کان ٻاهر بلوچ سياستدان ۽ جي ايم سيد جو جيئي سنڌ محاذ - اين ڊي پي کان ٻاهر بلوچ سياستدان في الحال چپ آهن- ۽ هنن جي خاموشي به جانبداري آهي، اڻ سڌي

طرح - چاڪاڻ تہ جيڪڏھن ھو سرگرم ٿين تہ پوءِ ھنن جي واضح جانبداريءَ جو پتو پئجي وڃي- ان ڪري ھن وقت ھنن کي غير واضح جانبدار قوت چئي سگھجي ٿو. چاڪاڻ تہ ھنن جي ڪابہ سرگرمي قومي اتحاد ۽ پ پ مان ڪنھن بہ ھڪ ڌر کي چٽي فائدي ڏيڻ کان سواءِ عمل ۾ اچي نہ ٿي سگھي- ۽ اھا حقيقت بہ لڪل ڪانھي تہ ھو ان ڪري ٿيي في الحال سياست کان ڪناري ڪشي ڪيون ويٺا آھن چاڪاڻ تہ ھنن کي پڪ آھي تہ جي ھو سياسي چرپر ڪندا تہ اھا قومي اتحاد ۽ موجوده حڪمرانن جي حق ۾ وڃي نہ ٿي سگھي ۽ سڌي يا اڻ سڌي طرح ان مان پ پ کي فائدو ٿيندو جنھن ھنن کي گذريل ڪجھہ سالن کان بي درديءَ سان چيپاٽيو آھي- ۽ اھي سياسي زخم گھٽي پاڳي ھاڻي شخصي دشمني جو روپ اختيار ڪري ويا آھن- جيستائين جي ايم سيد جي جيئي سنڌ محاذ جو تعلق آھي، ان بابت ڪن ماڻھن جو خيال آھي تہ محاذ ھن وقت غير جانبدار آھي- جڏھن تہ اڄ جي نھايت سنگين سياسي ھلچل ۾ ڪنھن جو غيرجانبدار رھڻ مشڪل تہ آھي پر ناممڪن آھي- ھن وقت جڏھن قومي اتحاد ۽ پ پ جو وڏيرو عوام جو سات نہ ڏيڻ ڪري سياسي پاڻاري داري وڃائي ويٺو آھي ۽ جنگ ھڪ طرف ھڪ ھٿي سرمائيدار واڏو ان جي حامي ڪاموري شاھي واڏو وڏي جاگيردار واڏو سامراج ۽ ٻئي طرف عام ماڻھو واڏو ڪمي ڪاري پورھيتن ۽ ھارين واڏو وچولي طبقي جي ھڪ حصي واڏو شاگردن وچ ۾ آھي تڏھن ملڪ جو عوام بہ ٻن مختلف ۽ متضاد حصن ۾ ورھائجي ويو آھي- انھن ٻن حصن مان ڪھڙو حصو طاقتور آھي ۽ ڪھڙو حصو ڪمزور آھي، اھا حقيقت جيتوڻيڪ مڪمل طور سامھون نہ آئي آھي ۽ نہ انھن مان ڪنھن حصي جي مڪمل بالادستي اڃا تائين قائم ٿي سگھي آھي تنھن ھوندي بہ شاھوڪارن جي

ڌر طاقتور نظر نه ٿي اچي- ان جو واحد ثبوت اهو آهي ته اڃا ملڪ ۾ چونڊون نه ٿي سگهيون آهن- ڇاڪاڻ ته شاهوڪارن واريءَ ڌر کي ڪنهن وارن "مثبت نتيجن" جي اڃا پڪ نه ٿي آهي- ان ڪري ڇنبو ته غريبن ۽ ڌتڙيل عوام جي ڌر اڃا تائين اڳري آهي- هن ڇڪتاڻ ۾ اها ڳالهه سمجهڻ ڏکي ناهي ته جي ايم سيد واري سياسي تنظيم ڪهڙي پاسي آهي- جي ايم سيد وارو محاذ جيڪڏهن چونڊون ڪرائڻ ۽ جمهوريت موٽائي آڻڻ لاءِ زور نه ٿو ڏئي، جيڪڏهن سنڌين جي نوڪرين مان نيڪاليءَ خلاف آواز نه ٿو اٿاري، جيڪڏهن غلامي جي دور وارين سزائن خلاف آواز نه ٿو اٿاري، جيڪڏهن سنڌ جي اڳتي وڌي ويل عوام جي اڳيان نه ٿو هلي، جيڪڏهن ملڪ جي اڪثر عوام جي ظاهر ڪيل جذبن ۽ امنگن جو ساٿ نه ٿو ڏئي، جيڪڏهن پٽ فيڊرو جي هارين لاءِ ٻڪ هڙتال نه ٿو ڪري، جيڪڏهن ملتان ۽ هشت نگر جي پورهيتن جو ساٿ نه ٿو ڏئي ته پوءِ پڪ ٿي پڪ، اندران ئي انــدران شاهوڪارن سان ڳنڍيل آهي، قومي اتحاد جو حامي آهي، موجوده حڪمرانن جو پاسو آهي ۽ جانبدار آهي- هن وقت جيڪڏهن ڪن ماڻهن کي جي ايم سيد جي اها جانبداري غير واضح لڳي ٿي ته اها صورتحال گهڻو جٽاءُ ڪرڻ واري ناهي- ڇاڪاڻ ته جيئن جيئن سياسي حالتون ڳارئين پونديون تيئن تيئن جهيڙاڪر پئي ڌريون صاف ميدان ۾ نڪري اينديون ۽ پوءِ سنڌ جي ماڻهن کي اهڙي عجب جي اظهار ڪرڻ جي ضرورت محسوس ٿيندي جهڙي ريت اڄڪلهه ملڪ جا ڪيترائي ماڻهو چئي رهيا آهن ته "يار، ولي خان مان اها اميد ڪانه هئي."

اهڙيءَ ريت اڄ جي سياسي کيتر ۾ جيئن ته سڀ ڌريون جانبدار آهن ان ڪري هر ڌر ٻيءَ ڌر جي جانبداريءَ تي تنقيد ڪري رهي آهي. تنقيد جا معيار به عجيب آهن- جيڪا ڌر

عوام جو ساٿ نه ٿي ڏئي سگهي ۽ پاڻ کي ڏوهي محسوس ڪرڻ جي باوجود سڌي يا اڻ سڌي طرح شاهوڪارن جو پاسو وٺي ٿي ان جو چوڻ آهي ته جيڪڏهن اسان ائين نه ڪنداسون ته ان مان اڻ سڌي طرح پ پ کي ۽ پٺي فائدو رسندو ۽ اهڙي طرح پ پ ۽ پٺي کي ڪنهن فائدي رسڻ جي خوف کان هڪ ته عوام کي غدار چيو وڃي ٿو ۽ ٻيو عوام کي گمراهه سمجهي ان جي دشمني ڪئي وڃي ٿي- هن قسم جي سوچ رکندڙ سياسي حلقا به حقيقتون وساري ويٺا آهن، هڪ ته جيڪڏهن ملڪ جي وڏي اڪثريت جي ڏتڙيل عوام جو ساٿ ڏيڻ ڪري ڪنهن به سياسي پارٽي کي فائدو پهچي ٿو ۽ ان کي ٽارائي نٿو سگهجي ته پوءِ اها تلخ حقيقت آهي- ۽ ٻيو ته عوام جڏهن هينئر اٿي کڙو ٿيو آهي ته ان جا تاريخي سبب اهي شديد اقتصادي، سماجي ۽ سياسي مسئلا آهن جن کان اکيون پوري نه ٿيون سگهجن- ۽ عوام جڏهن ته انهن مسئلن جي حل ڪرڻ لاءِ آتو آهي ان ڪري جي پ پ به انهن جو ساٿ نه ڏنو ته اهي ان کي به رد ڪري اڳتي وڌي ويندا ۽ پنهنجن تاريخي آدرشن کي هر طرح منطقي نتيجن تي پهچائيندا- ان ڪري هينئر صرف ٻه ڌريون آهن جن ۾ جنگ ٿي رهي آهي- هڪ ڌر آهي عوام ۽ ٻي ڌر آهي عوام دشمن ڦورو قوتون- انهن ٻنهي ڌرين وچ ۾ جيڪڏهن ڪا سياسي قوت غير جانبدار رهڻ چاهي ٿي ته اها بيوقوفن جي جنت ۾ رهي ٿي- جنهن کي ڪو وجود ئي ناهي ●

"نئون جڳ"

پبليڪيشنس حيدرآباد

جا ڪتاب جلد ئي شايع ٿي رهيا آهن.

ايل پيٽوجو (Elpatojo)

هي مضمون چي گويرا جي لکيل ڪتاب ”انقلابي جنگ جو قصو“ تان ورتل آهي. هن ڪتاب ۾ ڇپيل ٽڪرن جا واقعا بيان آهن جڏهن هن شروعات ۾ ڪيوبا جي هڪ علائقي سائيرا مئيسٽرا ۾ تمام ٿورن ساٿين سان جنگ جو آغاز ڪيو. جوليو رابرٽو جي شخصيت، ڪردار ۽ جدوجهد ڪان ايترو تہ متاثر هيو جو جيتوڻيڪ جوليو رابرٽو ان محاذ تي ساڻس گڏ نہ هيو پر هن پنهنجي ڪتاب جو آخري مضمون صرف رابرٽو جي زندگيءَ تي لکيو آهي- اسين اهو پڙهندڙن جي آڏو پيش ڪري رهيا آهيون—

ڪجھہ ڏينهن اڳ گواٽيمالا ڪان ڪيترن ئي محب وطن انقلابين جي موت جي خبر ملي، انهن مان هڪ جوليو رابرٽو بہ هيو.

پيشہ ور انقلابين جي حيثيت ۾ اسان جي طبقاتي جدوجهد جنهن سڄي آمريڪا کنڊ کي ڌوڏي ڇڏيو، ۾ موت اسان لاءِ تيز ۽ تڪڙن حادثن جيئن هئي پر هڪ اهڙي دوست جو موت، جيڪو اسان سان ڏکين ۽ پرامنيد تصور وارين گهڙين ۾ گڏ هجي، اهو موت هميشہ ڏاڍو ڏکدائڪ لڳندو آهي، رابرٽو هڪ عظيم دوست هو. هو ننڍڙو ۽ جسماني طور تي ڪمزور هوندو هو، تنهنڪري اسان هن کي ايل پيٽوجو جي نالي سان چيڙائيندا هئاسين - گواٽيماليءَ زبان ۾ هن جي معني آهي ننڍڙو يا ٻارڙو.

ميڪسيڪو ۾ جڏهن هن محسوس ڪيو ته ڪيوبا ۾ انقلاب جنم وٺي رهيو آهي ته هن رضاڪار جي حيثيت ۾ پنهنجون خدمتون پيش ڪيون.

جلد ئي ڪيوبا ۾ انقلاب جي ڪاميابيءَ کان پوءِ ايل پيتو جو وٽ جيڪي ڪجهه هيو سو وڪٽي ڪيوبا پهتو جتي هن کيترن ئي انتظامي عهدن تي ڪم ڪندي زراعت جي صنعتي شعبي جي قومي اداري جو سربراهه مقرر ٿيو. پر مون محسوس ڪيو ته هو ان ڪم کان هو ڪو خاص خوش نـه هو. هو ڪنهن ٻي شيءِ جو ڳولائو هو، اهـا هئي سندس ملڪ جي آزادي - اسان سڀني وانگر هن ۾ بـه تمام گهڻي تبديلي اچي چڪي هئي- اڳي، هو هڪ منجهيل ڇوڪر هو جنهن شڪست جا سبب سمجهڻ بغير پنهنجو ملڪ ڇڏيو هو، پر هاڻي هو هڪ پختو، باشعور انقلابي بڻجي چڪو هو.

اسان جي پهرئين ملاقات گوائيمالا کان ٻاهر ويندي هڪ ڳاڏيءَ ۾ ٿي. گوائيمالا ۾ عربينس جي تختي اونڌي ٿيڻ بعد اتان ڀڄي نڪتا هياسين ۽ اسان جي منزل ميڪسيڪو سٽي هئي. چيتوئيڪ هو مون کان ڪافي ننڍو هو پر اسان ٻئي گهرا دوست ٿي وياسين - اسين غريب ۽ ٻار ڪاڏل هياسين، ميڪسيڪو پهچي صرف زنده رهڻ خاطر ڪيترين ئي تڪليفن مان منهن ڏيڻو پيو. هتي جو ماحول اسان لاءِ مخالفانه نه سهي پر اجنبي ضرور هيو.

ايل پيتو جو وٽ ڪجهه بہ نـه هيو، مون وٽ ڪجهه ڏوڪڙ هئا جنهن مان ڪئمرا خريد ڪئي سين ۽ فوٽو گرافيءَ جو ڪم شروع ڪيوسين، اسان جو هڪ ميڪسيڪن ڀائيوار، جنهن وٽ هڪ ليبارٽري هئي. اتي تصويرن کي وڏائي تيار ڪندا هئاسين. جيڪي ساٿهو پـارڪ وغيره ۾ گهمڻ ايندا هئا انهن جون تصويرون ڪيندا هئاسين، پر اسان کي انهن خسيس تصويرن وڪڻڻ لاءِ گراهڪن مان جتن ڪرڻا پوندا هئا- ۽ انهن

کي قائل ڪندا هئاسين ته هن تصوير ۾ جيڪو ننڍڙو ٻار آهي، اهو ڪهڙو نه سهڻو آهي ۽ ان شاهڪار فن جي بدني ۾ مشڪل سان هڪ ميڪسيڪين سڪو ملندو هو. ان ڏنڌي ۾ اسان کي ڪيترائي مهينا لڳي ويا ۽ ٻوءِ مڙيوئي روزانه باقاعدگيءَ سان ماني کائي سگهندا هئاسين. نيٺ ڪجهه وقت کان انقلابي زندگيءَ جي مهم اسان ٻنهي کي جدا ڪري ڇڏيو.

ايل پيتوجو پنهنجي زندگي اخباري ڪارڪن جي حيثيت سان جاري رکي ۽ ميڪسيڪو يونيورسٽيءَ ۾ علم طبيعات پڙهڻ لڳو. هن پنهنجي زندگيءَ ۾ ڪيترائي ڏنڌا اختيار ڪيا. هو ايترو ته حساس ۽ انا وارو هئو، جو تمام مشڪل گهڙين ۾ به هن ڪنهن کان مدد ڪونه ورتي. اڄ تائين مان ته سمجهي ڪونه سگهيو آهيان ته هن چوڪري جي مضبوطي طبيعت جي حساس پڻي ۽ انانيت جي ڪري هئي يا اها هن جي ڪمزوري هئي جو هو پنهنجون ڪمزورين ۽ ذاتي تڪليفن کي نظر ۾ رکندي ڪنهن به دوست وٽ مدد لاءِ وڃي. هو تمام اونهون ذهين ۽ علم وارو هيو ۽ هن ساري زندگي پنهنجي عوام لاءِ وقف ڪري ڇڏي. سندس تعلق گواٽيمالين ورڪرس پارٽي سان هئو، هن جي زندگيءَ ۾ تنظيم تمام گهٽي هوندي هئي، هو بحيثيت انقلابي جي بهترين خصوصيت جو مالڪ هو. هاڻي هن ۾ اڳي وارو حساسپڻو ۽ خودسري ختم ٿي چڪي هئي. انقلاب ماڻهوءَ کي سڌاري ٿو ۽ اهڙي طرح هن جي شخصيت ۾ اوسر آئي ٿو جيئن هڪ مالهي ڪنهن ٻوٽي کي چانگي صاف ڪري سهڻو بنائي اپاريندو آهي.

ڪيوبا ۾ اسان دوست هجڻ جي ڪري هڪ ئي گهر ۾ رهندا هئاسين. پر اڳ وارو پراڻو باهمي اعتماد هاڻي نه رهيو هو. ڪن موقعن تي مون کي شڪ پوندو هو ته آخر هي يار ڪهڙيءَ گهٽيءَ ۾ آهي، هو هميشه پنهنجي ڪم ۾

جنبيل هوندو هو ۽ پنهنجي ملڪ جي هڪ مقامي ٻوليءَ جو ابياس به ڪندو هو. هڪ ڏينهن سون وٽ آيو ۽ چيائين ته آءٌ وچي رهيو آهيان ۽ پنهنجي فرض پوري ڪرڻ جو وقت اچي ويو آهي. جيتوڻيڪ ايل پيتوجو کي ڪنهن خاص فوجي سکيا جي چاڻ نه هئي تنهن هوندي به هن محسوس ڪيو ته ڪيوبا جي گوريلا لڙائي جي تجربي کي نظر ۾ رکندي پنهنجي ملڪ وچي هٿياربند گوريلا جنگ جي ڪوشش شروع ڪجي. اسان تمام طويل بحث مباحثو ڪيو. مان پنهنجي تجويزن کي محدود رکندي ٣ نڪتا واضح ڪيا:

(١) مستقل چرپر
(٢) جلدي اعتماد نه ڪرڻ
(٣) مستقل چوڪسي.

شروعاتي گوريلا جنگ ۾ انهن نڪتن کي گهڻو ذهن ۾ رکڻ گهرجي.

مستقل چرپر: ڪڏهن به ساڳي جڳهه تي نه رهي، ساڳئي هنڌ ٻن راتين کان وڌيڪ نه ترسجي ۽ هڪ کان ٻئي هنڌ هلڻ بند نه ڪجي.

جلدي اعتماد نه ڪرڻ: شروعات ۾ پنهنجي پاڇي تي به ڀروسو نه ڪجي. دوست هارين، خبرون وسائيندڙن، رستو ڏيکاريندڙن ۽ ابطو قائم ڪندڙ تي جلدي ڀروسو نه ڪجي. ڪنهن به خبر، ڪنهن به شخص تي تيستائين ڀروسو نه ڪجي جيستائين ڪو هڪ علائقو مڪمل طور آزاد نه ٿي چڪو هجي.

چوڪس رهڻ: مستقل طور گارڊ پهرو ڏيندا رهن ۽ چوڪس رهن. سلامتيءَ واري جڳهه تي ڪئمپ قائم ڪجي، ٻي ڳالهه هي ته ڪڏهن به ڇت جي هيٺان نه سمهجي ۽ نه ڪنهن گهر ۾ رهجي ڇو ته دشمن ان جو گهيرو آسانيءَ سان

ڪري سگهي ٿو. اهوئي اسان جي گوريلا لڙائي جي تجربي جو نچوڙ هيو جيڪو آءٌ پنهنجي ساٿي کي پڙهائي ٿي سگهيس- ڇا هن کي روڪي سگهيس پئي؟ ان جو مون کي ڪهڙو حق هو؟ اسان خود تڏهن ڪوشش ڪئي هئي سين جڏهن هن جدوجهد کي ناممڪن سمجهيو ويندو هو. ۽ ايليپيتوجو کي اهو يقين هو ته جدوجهد جو اهو طريقو ممڪن آهي.

هو پنهنجي ملڪ ويو ۽ ٿوري وقت کان پوءِ اسان هن جي موت جي خبر پڌي. اڪثر اهڙن معاملن ۾ اسان اها اميد رکندا آهيون ته ڪالي جي غلطي ٿي سگهي ٿي. پر افسوس جو اهو سچ هو جو سندس ماءُ لاش جي سڃاڻپ ڪئي. پيا ٻه ڪيترائي ڪامريڊ ماريا ويا ۽ شايد اهي ٻه ايترائي ذهين ۽ قرباني جو ماڌو رکندا هجن جيئن ايليپيتوجو هو. پر اسين انهن کان اڻ واقف هئاسين.

وري پهر شڪست جو ڪڙو ذائقو محسوس ٿيڻ لڳو- انهي سوال جو جواب نه ملي سگهيو ته آخر پڻ جي تجربي مان فائدو ڇونه ورتو ويو؟ ۽ سٺين معمولي قسم جي هدايتن تي ڇو نه عمل ڪيو ويو؟

گهڻي ڪوشش ورتي ويئي ته خبر پوي ته ايليپيتوجو جو موت ڪيئن ٿيو. اصل حقيقتن جو پتو نه پيو پر ايترو چئي سگهجي ٿو ته غلط علائقو چونڊيو ويو. گوريلن جي معياري ٽريننگ نه هئي- ۽ هو ماڻهن تي جلدي اعتبار ڪندا هئا ۽ سڀ کان وڌي ڳالهه هي ته چڱيءَ طرح خبردار نه هئا. جنهن جي نتيجي ۾ حملي آور فوج اوچتو حملو ڪيو. ڪجهه ساٿي ماريا ويا ۽ جيڪي ٽڙي پکڙجي ويا انهن کي پڪڙيو ويو ۽ ڪن کي قيدي بنايو ويو. هيءَ ڳالهه اسان کي ياد رکڻ گهرجي ته هڪ پيرو ٻه جيڪڏهن گوريلا پنهنجي رابطي جو مرڪز وڃائي ويٺا ته اهي دشمن جو شڪار ٿي ويندا- اسان سان ٻه

هڪ پيري ڊيل پايو جي محاذ تي اٿين ڏيو.

هڪ دفعو ٻيهر آزاديءَ جي جدوجهد ۾ آمريڪي ڪنڊ جي ڌرتي نئين رت سان رنگي ويئي. هڪ ڀيري لڙائي ناڪام ويئي. اچو ته هڪ دفعو وري عهد ڪريون ته اسين پنهنجي وڇايل ساٿين ڪاڻ پنهنجين Machetes (هڪ وڏو ڇرو جيڪو ڪيوبنس استعمال ڪيو.) کي تيز ڪريون ۽ هن افسوسناڪ پر ڪارائتي تجربي جنهن ۾ اسان جا محبوب ساٿي ماريا ويا ان تي جدوجهد جو نئون بنياد رکون. اچو ته اٽل ارادو ڪيون ته ٻيهر ساڳيون غلطيون نه ورجايون وينديون، هر ساٿي جي موت جو ٻلاند لڙائين ڪٺن ۽ آزاديءَ حاصل ڪرڻ سان وٺنداسين.

مرڻ وقت ايلپيتوجو ڪنهن جو به ذڪر نه ڪيو ۽ نه ئي ڪا وصيت ڪيائين - هن وٽ ذاتي طور تي ڪا شيءِ نه هئي. پر ميڪسيڪو ۾ اسان جي دوستن هڪ شعر جا بند مون کي ڏنا جيڪي هڪ نوٽبڪ تي لکيل هئا. اهو هڪ انقلابيءَ جو آخري شعر آهي، جنهن کي انقلاب لاءِ اباڻي ڌرتي ۽ عورت لاءِ محبت جو گيت چئجي. هن شعر ۾ هڪ خاص ڳالهه هي به آهي ته اهي هڪ عورت ڏانهن منسوب ٿيل آهن. جنهن سان هو ڪيوبا ۾ مليو ۽ ساڻس محبت ڪندو هو.

Take it, it is only a heart
hold it in your hand
and at day break
open your hand
and let sun's rays warm it.

ايلپيتوجو جي دل هميشه اسان سان رهندي ۽ انتظار ڪندي هڪ پيار ڪندڙ هٿ جو، ۽ سڀني انسانن جي پيار ڪندڙ هٿن جو، جنهن کي سج هر نئين صبح جو گرم ڪندو. ۽ گوئٽيمالا آزاد ٿيندو هن جو نالو هر اسڪول، هر اسپتال ۽ ڪارخاني تي لکيو ويندو، ۽ هر ان هنڌ جتي ماڻهو هڪ نئين سماج جي تعمير لاءِ جدوجهد ڪندا ●

عبدالسلام خواجہ

لطيف: هڪ انقلابي شاعر جي حيثيت ۾

لطيف جي شاعري هڪ اٿاهہ ساگر آهي. سندس شاعري جا مختلف پهلو آهن، هتي وڳو شاهہ جي شاعريءَ ۾ پوره‍ين سان پيار ۽ ڏاڍ، ظلم کان ڌڪار جو ذڪر ڪجي ٿو.

معاشي، سماجي ۽ سياسي حالتن جو هڪ حساس شاعر تي گهرو اثر ٿئي ٿو. لطيف جو دور سنڌ جي تاريخ جو پرآشوب دور هو. سنڌ جي آڪاس تي اماس ڇانيل هئي، ڇٽني پاسي بي گناهن جو رت وهي رهيو هو. پرڏيهي درياهي ڌاڙيل ڦر ۽ رتوڇاڻ سان اچ اچهائڻ لاءِ مست هئا تہ وري رجعت پسند طاقتون سماج جو اندروني ناسور بڻجي چڪيون هيون.

مغل شهنشاهن جي ڪمزوريءَ جو فائدو وٺندي ڪلهوڙن سنڌ ۾ پنهنجا پير پختا ڪيا. ميان يارمحمد، شهنشاهن کان نوابي جي سند حاصل ڪري عباسي حڪومت جو پختو بنياد وڌو. ان دور ۾ پورچوگيز اٺ ڏينهن ٿئي ۽ آسپاس ۾ دولت لٽيندا ۽ رت وهائيندا رهيا. ٺٽندي سنڌوءَ جي ڪنارن تي جيڪي ڳوٺ نظر آين، تن کي بہ ڦريندا ۽ ساڙيندا ويا. اٺ هزار کن سنڌي، پورچوگيزن جي هٿان قتل ٿيا. نادرشاهہ سنڌ تي ڪاهہ ڪئي، هزارين ماڻهن جي رت سان پنهنجا هٿ رنگيائين. ان وقت سنڌ جو عوام هيسيل، بکايل ۽ ڏکايل هو، پنائي ان دور جي عڪاسي هن ريت ڪئي آهي:

"پاڙي ناهي پروڙ تہ ڪا رات رنجهائي گذري."

هن عوام تي ٿيندڙ ظلم کي دل جي اونهائيءَ سان محسوس ڪيو. ڪشالا ڪاٽي سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ جو سفر

ڪيائين- هن به ڏونگر جا ڏاڪڙا، مسٽيءَ جا گس، پير پٽون ڪندي جهاڳيا- ريگستاني رڃ ۾ پنڌ ڪندي هن مارئيءَ جا ماڳ ۽ ٿاڪ ڏٺا- مهراڻ جي ڪنڌيءَ تي ٻيهي ساوڻ جي اوهرن جون پالوئون ڏٺيون- ڪينجهر جي ڪناري مهاڻن جون مڏيون، نوريءَ جي نياز سان واسيل ڏٺيون.

شاهه هن سرزمين جي مٽيءَ کي مان ڏيئي هن ڌرتيءَ جي شاندار ماضي کي ماڻهن اڳيان آندو آهي. لطيف سائين ازل ۽ ابد جي پرولين سلجهائڻ سان گڏ هن زندگي ۾ ٿيندڙ بي‌انصافين جا حل پڻ ڳوليا آهن.

مغربي توڙي مشرقي شاعري شاهه لطيف جي دور تائين يا ته مٿين طبقي يا ته وري وچولي طبقي جي ماحول، توڙي ٻولي، محاورن يا استعارن تائين محدود ٿي رهي. شاعري ۾ هيٺين يا پورهيت طبقي جو ذڪر يا ان باري ۾ بيان تي چٽ بندش هئي. سنڌ ۾ فارسي شاعري کي پسنديدگي جي نظر سان ڏٺو ويندو هو جيڪا ان وقت جي حاڪمن جي زبان هئي. لطيف هڪ قدم اڳتي وڌي هڪ نئين روايت کي جنم ڏنو. شاعري ۾ عام ماڻهوءَ ۽ ان جي زندگي جا عڪس پيش ڪيائين- سماج ۾ ٿيندڙ ناانصافين ۽ انسانيت خلاف زيادتين تي آواز اٿاريو. هو پورهيت ۽ مظلوم ماڻهن جو نمائندو آهي. هن ماڻهن جي مسئلن کي شاعري جي رنگ ۾ آندو آهي- شاهه جون سورميون، جيئري جاڳندي زندگيءَ جي تصوير آهن- عوام جيئڻ ڪاڻ دانهيندي ٿو نظر اچي.

شاهه لطيف جي عظمت هن حقيقت ۾ سمايل آهي جو هن پنهنجي پاڄاري ٻوليءَ وسيلي سنڌ جي عام ماڻهن جي خيالن جي ترجماني ڪئي آهي. هن شاعري ۾ جا ٻولي استعمال ڪئي آهي ان ۾ جدت ۽ ارڏائي، اونهائي ۽ پختائي رکيل آهي.

شاهه جتي به ويو اتي جي زندگي جو ڳوڙهو اڀياس

ڪري، اُٺي جي عام رواجي زندگي ۾ رائج ٻولي استعمال ڪئي آئُس. ٺهڪري جهانگي جهنگن ۾ جهچندي، ڏنار ڏڻ چاريندي، هاري هر ڪاهيندي، پورهيت پورهيو ڪندي، مظلوم ٻيگر وهندي سندس بيت جهونگارين ٿا ۽ ٿا ٻوءِ ڪٿي هندو ڇهي توڙي مسلمان. تاريخ شاهد آهي ته صرف اهڙائي شاعر جڳ جا رهبر آهن، جن ۾ ذات پات جو ڪو فرق ناهي. شاهه سائين انهي خيال جي عڪاسي هنن لفظن ۾ ٿو ڪري:

”ذات نه آهي ذات تي، جو وهي سو لهي.“

شاهه ڀٽ جي مارن، لوهرن، ڪنڀرن، واڍن، مهاڻن، سوداگرن، ڪورين، ڪمين ۽ ڪاسبين وغيره کي پنهنجي شاعري جو موضوع بڻايو آهي. سسئي ڏوٻياڻي هئي، سهڻي ڪنڀار جي ڌيءَ هئي، مارئي ٿر جي ڏوٿين جي نياڻي هئي، مورڙو ميربحر هو، نوري مهاڻي هئي اهي سڀ ڪردار مظلوم طبقن سان تعلق رکندڙ آهن.

سر مارئي ٿر وارن جي حياتيءَ جو خاص آئينو آهي ۽ سنڌ جي غريب جي ”آٽڻ ۽ چاڙهڻ“ واري زندگي جو هڪ عام ۽ مڪمل نقش آهي. سر مارئي ۾ شاهه شاهوڪارن جي مال متاع، محل، ماڙين وٽن ۽ زيورن جي ڀيٽ ۾ غريبن جي سادگيءَ، سچائيءَ ۽ آزاديءَ کي واکاڻيو آهي.

جيها سي تيها سون سارو مڇيا،
سون جيڏيون ملير ۾ چولڙين موڪ ميها،
اٺم آس اِها، ڪڏهن ڪيرائين ڪوٽ کي.

ايءَ نه مارن ريت، جي سيڻ مٽائين سون تي،
اچي عمر ڪوٽ ۾ ڪنديس ڪانه ڪريت،
پکن جي پريت، ماڙين سين نه مٽيان.

شاهه جي شاعري سر زمين تي کي عظيم تهذيبي ۽ تاريخي ورثو بنائي ڇڏيو آهي. مارن جي ڌرتي لاءِ مارئي جي سڪ هن ريت بيان ڪئي اٿس.

”پهرين وڃان لوءِ، پوءِ سڙ، پچنم ڏينهڙا!“

سر ڪاموڏ ۾ نوري نمائي، پورهيت مهاڻيءَ جي ڌيءَ آهي. ڪيترو بهترين عڪس چٽيو اٿس. نوريءَ جي ڪردار کي سمين شهزادين کان به مٿيرو ڪري ڇڏيو آهي. هن سر ۾ شاه اوچ نيچ واري طبقاتي معاشري تي ملامت ڪئي آهي.

شاه جي ڪلام جي هڪ هڪ سٽ پڙهڻ کان پوءِ ائين معلوم ٿئي ٿو ته جڻ پورهيت طبقي ۾ شعور پيدا ڪرڻ ۽ پنهنجي ڪلچر تي ناز ڪرائڻ لاءِ ويهي درس ڏنو اٿس. هنن جا ڏک سور ونڊيا اٿس، راه ڏسي اٿس، انهن جي زندگي کي سنوارڻ ۽ سڌارڻ جي ڪوشش ڪئي اٿس. جڏهين به ڪنهن قوم تي ڏاڍ وڌيو آهي، ان جا سياسي حق کسيا ويا آهن، ان جي اقتصادي قرلت کي روا رکيو ويو آهي، تڏهين ان قوم ۾ انقلابي جذبا ۽ امنگون پيدا ٿينديون آهن- شاه سائين به اهڙين معاشي ۽ سياسي حالتن جي پيداوار هو.

لطيف سائين ڏاڍ ۽ ظلم جي خلاف پورهيت ۾ خود اعتمادي پيدا ڪرڻ لاءِ چئي ٿو ته:

تاڪهي ۾ تائي، پڌ پنهنجو ترهو،
انهي ۾ آئي، ڪوته ڏينده ڪو پهو.

۽ اقتصادي قرلت خلاف نفرت ظاهر ڪندي هيئن چئي ٿو ڏئي:

ڏڪاريا ڏيهه مان، سوڌي شل مرن!

حيدربخش جتوئي

— اصولن سان نباهيندڙ، زندگي جي اعليٰ قدرن جي نگهباني ڪندڙ، انهن لاءِ قرباني ڏيندڙ....
— ايثار ۽ بي لوث خدمتگاري جو هڪڙو چٽو نقش ۽ قابلِ قدر ڪردار....
— پنهنجي مقرر ڪيل اعليٰ مقصد ۽ مهم لاءِ رات ڏينهن وقف ٿيل: سپردگي جو لافاني شاهڪار....
— مصلحتن، سمجهوتن ۽ ڪنهن به قسم جي پس و پيش کان بي پرواهه، هڪ بي ڊڄڻ ۽ بي باڪ شخصيت....
— قومي ۽ سماجي سطح تي اسان جي غفلتن، حماقتن ۽ خود فريبين جو تجزيو ڪري اسان کي انهن کان خبردار ڪرڻ وارو ۽ اجرت، لالچ، تان ته ڪنهن گوشي طرفان پنهنجي خدمتن جي اعتراف ۽ داد جي انتظار کان بي نياز، لڳن ۽ جنون جو پورو پورو مجسمو،

— ۽ —

پنهنجي ذات ۾ ذات پنهنجي سان باطل خلاف پرجوش جنگ جوٽڻ وارو جوڌو، هر وقت هم تن سرفروش متوالو.... اهو آهي اسان جو يار حيدربخش جتوئي.

قوم اوسر ۽ ارتقا جي ڪهڙي به مرحلي تي هجي بهر صورت هنگي هر مرحلي ۾ منزل تي رهبري ۽ رهنمائي جي مستقل ضرورت رهي ٿي.

اسان جي قوم، جا اڃا ترقي پذير چوائڻ ۾ سڏجڻ جي به پوري طرح اهل نه آهي، پذيرائي جا آهڃاڻ به ڪنهن وقت

ظاهر ٿين ٿا ته ڪنهن مهل غائب ٿيو وڃن، اهڙي صورتحال ۾ اسان کي زندگي جي هر شعبي ۾ هر وقت پرخلوص رهنمائي جي سخت ضرورت آهي، ۽ حيدربخش جتوئي جو تصور، هنجي ڪردار جي يادگيري ۽ سندس جامع شخصيت جو مطالعو اسان جي اها ضرورت چڱي ريت پوري ڪري ٿو.

پر اهو مطالعو، اهـا عقيدت ۽ واقفيت تيستائين فضول آهي جيستائين عملي طور تي وک وڌائڻ جو حوصلو پيدا نٿو ٿئي. هن دور ۾ ترقي ڪرڻ ۽ اڳتي وک وڌائڻ جون واهون ڏاڍيون پيچيده، دشوار ۽ صبرآزما آهن، انهن ۾ ڪاميابي سان ووڙڻ ۽ ڏورڻ لاءِ جيتريقدر صداقت ۽ سچائي گهربل آهـي اوتريقدر ئي صلاحيت ۽ لياقت، خبرداري ۽ سمجهداري جي به ضرورت آهي ۽ حيدربخش جتوئي جي شخصيت ۾ اسان کي اهي سڀئي سونهان ملي وڃن ٿا.

حيدربخش جتوئي سان پهريون پيرو تعارف تڏهن ٿيو جڏهن تيرٿ و سنت جو ڪتاب "چڻنگون" تي پڙهيم، جنهن جو خوبصورت مهاڳ حيدربخش لکيو هو. سندس مهاڳ پڙهي مون کـي پهريون دفعو آسماني وسعتن ۽ پولاڙ جي بـي انتها ڪشادگيءَ جو احساس ٿيو هو، آفاق متعلق ابتدائي شعور جتوئي صاحب جي ان مهاڳ معرفت حاصل ٿيو هو. جتوئي صاحب عجيب انداز سان ڪائنات جي ويـران وسعتن، ڪهڪشائن، ستارن ۽ سيارن جي حيرت انگيز رفتارن ۽ فاصلن جي اپٽار ڪئي هئي. جوتي ورهيه يـا نوري سال وغيره جي اصطلاحن جي ابتدائي سمجهاڻي ان ئي مهاڳ مون کي ڏني هئي ۽ مون ۾ آفاق ۽ ان جي مهاماندڻ متعلق وڌيڪ پـڙهڻ ۽ پرائڻ جو اتساهه جاڳيو هو. ان سان جتوئي صاحب جي علم ۽ مطالعي جي وسعت جو اندازو ٿئي ٿو ـ ۽ ان ميدان ۾ سندس مسلسل تجسس ۽ تحقيق جي خبر پوي ٿي. اسان جي نئين ۽ نوجوان نسل لاءِ

جتوئي صاحب جي شخصيت ان حيثيت سان به پنهنجي جي لائق آهي. ظاهر آهي ته ان ڳالهه جو پورائو فقط مدرسن ۽ مڪتبن جي نصابي ۽ ڪتابي سلسلي سان ڪونه ٿيندو. ان لاءِ مختلف موضوعن تي باضابطه ۽ لڳاتار مطالعي جي ضرورت آهي جنهن کان اسان جو شاگرد اڪثر ڪري لاپرواه ۽ بي خبر آهي.

ڪجهه ورهيه اڳ سنڌ يونيورسٽي جي شاگردن 'سنڌي شام' ڀي ملهائي جنهن ۾ ٻين بزرگن ۽ ڪن ٻين سنڌي شخصيتن سان گڏ حيدربخش جتوئي به شريڪ ٿيو هو ۽ اسٽيج تي تاريخي ۽ انساني ارتقا جي سلسلي تي هڪ نظم پڻ پڙهائي جنهن جي ڪا مصرع ڪجهه هن ريت هئي:

آدمي انسان سان حيوان ٿيو

آدمي حيوان سان انسان ٿيو   وغيره

جتوئي صاحب اها نظم ياد پڙهائي رهيو هو، پاڻ ڪنهن جاءِ تي شايد نظم جي ڪنهن جي مصرع وسري وڃڻ ڪري، ان کي ڀير ورجائڻ ۽ ياد ڪرڻ لاءِ ٿورو ترسيو، شاگرد، جي اڪثر اهڙن وقتن تي ڪنهن کي به بخش ڪونه ڪندا آهن، سي ڪجهه ٽوڪڻ لڳا ۽ آخرڪار زور سان کلڻ ۽ ٽهڪ ڏيڻ لڳا ته جتوئي صاحب به انهن سان گڏجي کلڻ ۽ ٽهڪ ڏيڻ لڳو. ان تي شاگرد اڃا به ماحول کي وڌيڪ طنزيه بنائي وڏي واڪي کلڻ ۽ ڪجهه چوڻ لڳا. جتوئي صاحب ڪجهه دير ترسي پوءِ شاگردن کي مخاطب ٿيندي چيو ته:

"پڙهيا اوهان پلي کلو، ورڻي وري کلو،
شال سدا پيا کلو، اوهان کي کلندي ٿو ڏسان
ته مون کي ڏاڍي خوشي ٿي حاصل ٿئي!"

سندس اهي لفظ پڙهي منهنجي اکين ۾ پاڻي تري آيو، ڪي شاگرد سنجيده ٿيا ۽ ڪي اڃا به کلندا رهيا.

بهرحال هن مختصر مثال مان اسان کي اهو اندازو ٿئي

ڏو تہ هن شخص کي پنهنجي قوم ۽ پنهنجي نوجوان نسل سان ڪيترو اُنس هو، ان لاءِ ڪيتري سڪ هئي. هنجو اهو احساس ڪيترو شديد هو تہ هن قوم ۽ نسل کي سچي خوشي ۽ سرهائي جي ڪا گهڙي، پنهنجي پوري جذباتي صداقت سان الائي نصيب ٿئي ٿي يا نہ! اسان لاءِ سندس احساس جو اهو اونو ڏاڍو معنائتو ۽ درد پريل هو.

جتوئي صاحب جي سماجي ۽ سياسي بيداري ۽ عملي جدوجهد جي شروعات تڏهن کان ٿي جڏهن کان هن انگريز سرڪار جي اهم عهدي ڊپٽي ڪليڪٽري تان (قومي خدمت جي پس منظر ۾) استعيفا ڏني. ان دور جي ڊپٽي ڪليڪٽري ڪا رواجي شئي ڪانہ هئي، اهو اهڙو دور هو جڏهن مائرون پنهنجن پٽن لاءِ دعائون گهرنديون هيون تہ شال هو مختيارڪار ٿين. ان وقت ۾ اها ”سعادت“ ڪنهن رياست جي والي جي رتبي کان گهٽ ڪانہ ليکي ويندي هئي، ۽ جتوئي صاحب جي اها استعيفا ڪنهن جذباتي جلد بازي جو نتيجو نہ هئي بلڪ سندس پختي سياسي شعور ۽ قومي خدمت جي اٿاهہ جذبي جو رد عمل هئي جنهن جو ثبوت سندس مسلسل جدوجهد، قربانين ۽ ثابت قدمين اڳتي هلي پيش ڪيو.

هن دور ۾ سائنسي ۽ مشيني ايجادن ۽ اضافن زندگي کي ڪيترو رنگين، نظر فريب ۽ پرڪشش بنائي ڇڏيو آهي. جسمي ۽ نفسي ضرورتون ۽ آسائشون ڪيتريون ان ڪٿ ٿي ويون آهن، انهن جي طلب ۽ حاصلات جي مها چار ۾ انسان ويچارو انڌاڌنڌ ڪيترو بري طرح گرفتار آهي. تنهن کان سواءِ يار دوست، مائٽ ۽ اولاد، مال متاع، عزت ۽ شهرت، عهدا ۽ رتبا .... اهي ناتا رشتا ڪنهن کي پيارا ۽ پسند ڪونہ آهن؟ اسان سڀئي تہ ڏينهن رات، همہ تن انهن جي سار ۽ ويچار ۾ جڪڙيا پيا آهيون — مگر جتوئي جي سوانح ڏسو، هنجو لاڳاپو انهن سڀني سان

ضمني، رواجي ۽ اڇاترو هو، سندس مستقل پختو ۽ پائدار رشتو جيڪڏهن هو ته اهو پنهنجي قوم ۽ نئين نسل جي آئيندي جي بهبودي ۽ آزادي سان هو، جنهن کي هن هر حال ۾ آخري پساهن تائين نباهيو. اهوئي هڪڙو اونو ۽ اوسيڙو هو جنهن تان هن کي ڪابه سختي، ڪابه آزمائش ڪابه اجرت ۽ ڪابه طاقت آخر تائين دستبردار ڪري نه سگهي! هنجو ذهن سنڌ جي ڏتڙيل ۽ پٺتي پيل مظلوم عوام لاءِ ڏاڍي دردمندي سان سوچيندو رهيو ۽ سندس قلم انهن جي حمايت ۽ تائيد ۾ بي تحاشا لکندو رهيو. ڪيترا ظالم، آمر ۽ جابر پنهنجي جبر ۽ تشدد کي آزمائي ٿڪجي پيا مگر هن شخص جو نينهن نت نئون ۽ تازو ٿيندو رهيو ۽ سماجي انصاف جو هي پرچارڪ پنهنجي موقف تان ڪڏهن تر جيترو به نه هٽيو!

هيڏي وڏي ڪم لاءِ ۽ اهڙي بي سرو ساماني ۾ پاڻ کي وقف ڪرڻ وڏي دليري ۽ اعليٰ ظرفي جو مقام آهي. کيس اهو علم هو ته جنهن مقصد لاءِ هو جدوجهد ڪري رهيو هو ۽ جنهن راهه تي هلي رهيو هو سا لاتعداد دشوارين ۽ اڪيچار رڪاوٽن سان پري پئي آهي ۽ سندس اڪيلي ذات ۽ زندگي جي ڪيتري به ڀرپور ڪوشش ان مراد کي ماڻڻ لاءِ ناڪافي آهي پر هن سمر مڙس في الحال فقط جدوجهد کي ئي مقصد قرار ڏنو ۽ سختيون سهندو، جيل ڀوڳيندو ۽ عتاب سانڍيندو ۽ سهسائيندو پنهنجي نصب العين ڏانهن واڪيندو رهيو. هن تحسين ۽ تسڪين جو معيار پنهنجي اندر کي بنايو، پنهنجي ضمير کي بنايو. هن جو ضمير ايترو بيدار ۽ شاهوڪار هو جو کيس ڪنهن خارجي آفرين ۽ داد تحسين جي ڪڏهن ضرورت ئي محسوس ڪانه ٿي. پنهنجي ليکي اهو هڪ صاحب ڪردار جو ايڏو اعليٰ ۽ چٽو اهڃاڻ آهي جنهن جي موجودگي ۾ ڪنهن ٻي ڪسوٽي ۽ پرک جي معيار جي ضرورت باقي ڪانه ٿي رهي.

هن اسان کان کنهن به داد ۽ تحسين جي تقاضا کانسواءِ
کئي اسان کان کڏهن به شڪر گذاري ۽ احسانمندي جي اميد
کانسواءِ ورتي، پر اسان کي جيڪڏهن عزت ۽ عافيت سان جيئڻو
آهي وقار ۽ ساک سان گذارڻو آهي ۽ پنهنجي شايان شان حيثيت
۽ عظمت ڏانهن وک وڌائڻي آهي ته هجڙي مانجهي مرد جي
جدوجهد کي مشعل راهه بنائڻ کان سواءِ ٻيو چارو ڪونه آهي.
ٿي سگهي ٿو ته جتوئي صاحب زندگي جي ڪن مسئلن، موضوعن
۽ حقيقتن متعلق انتهاپسند رهيو هجي ۽ جيڪڏهن ڪو غير جانبدار
۽ ايماندار نقاد سندس ڪنهن اهڙي انتهاپسندي يا زيادتي ڏانهن
ڪو واضح اشارو ڪري ٿو ته ان کان اسان کي انڪار نه
ڪرڻ گهرجي. اسان ڪنهن انسان کي فرشتو يا اوتار ڪري
پوڄڻ جا خواهان ناهيون. جتوئي خود اسان کي اهڙو درس به
ڏنو آهي. ڪهڙو به اعليٰ فرد سچائي ۽ سرواڻي، رهنما ۽ پيشوا
بهرحال تجربي جو محتاج آهي پنهنجي وقت ۽ مڪاني اٿل پٿل
جي اثرن کان آجو ڪونه آهي، انهن ڏانهن هنجو رد عمل بعضي
معنيٰ خيز، آدرشي ۽ تعميري ٿئي ٿو ۽ بعضي نه به ٿئي ٿو....
مگر اسان کي اها ڳالهه به پسند ڪانهي ۽ پنهنجي وس ۽ ٻوڄ
آهر اسان ان جي مذمت ڪريون ٿا ۽ ڪندا رهنداسون ته
ڪي نااهل ۽ اخلاقي ۽ شعوري طور تي پاٺا ۽ نستا شخص،
جن جو پنهنجو ڪردار قابل قدر ته ڇا پر قابل ذڪر به ڪونهي،
اهي جتوئي جهڙي محبتي ۽ مانجهي مهندار ڪي پنهنجي نيچ
نيتن ۽ خسيس حرڪتن جو نشانو بڻائين، حيدر بخش جتوئي
بهرحال اهڙن جي ايثار ۽ پچار کان گهڻو مٿيرو آهي.

بهرحال اسان جون هنن ننڍڙن پيارن دلبر يارن ”گلن
جهڙن ٻارڙن“ جي همت ۽ حوصلي، عمل ۽ ارادي، فهم ۽
فيصلي قوتن ۽ صلاحيتن ۾ وڏيون اميدون آهن ۽ اسان جي دعا

(ڏسو صفحو ٤)

پهرين مئي

الوڙ

يورپين جي عزم، اتحاد ۽
انقلابي جدوجهد جو ڏينهن

يورپ جي ڪئلينڊر ۾ مئي جو مهينو پنجين نمبر تي اچي ٿو ۽ قديم روم جي ڪئلينڊر ۾ مئي، سال جو ٽيون مهينو ليکيو ويندو هو. روسي ڏندڪٿا مطابق هي مهينو رومين جي ديوي "مايا" سان منسوب ٿيل آهي. مايا، مشتري جي ماءُ هئي- روم جا قديم رهاڪو هن مهيني جي پهرين تاريخ هڪ خاص ڏڻ ڪري ملهائيندا هئا. هر سال مئي مهيني جي پهرين تاريخ خوشيون ملهايون وينديون هيون ۽ عيش عشرت جو خاص انتظام ڪيو ويندو هو. هن موقعي تي مايا ديوي ۽ مشتري جي نالي ڀيٽائون ڏنيون وينديون هيون ۽ ان ڏينهن کي عيد ڪري ملهايو ويندو هو. جيتوڻيڪ رومين پهرين مئي کي هڪ مذهبي ۽ ديومالائي حيثيت ڏني ڇڏي هئي، پر ان جو پس منظر بسنت بهار جي موسم هئي - ڇاڪاڻ تہ مئي جي مهيني کان پوءِ يورپ ۽ روم ۾ گرميون شروع ٿي وينديون هيون- هندو جهڙي طرح هوليءَ جو ڏڻ ملهائيندا آهن، رومي ماڻهو بلڪل اهڙي طرح مئي جو پهريون ڏينهن عيد سمجهي ملهائيندا رهيا - مئي مهيني جو پهريون ڏينهن قديم انگلينڊ ۾ ۽ ڪنهن حد تائين فرانس ۽ جرمني ۾ پڻ ملهايو ويندو هو. ٽيوڊر خاندان جي دور ۾ انگلستان جا ماڻهو ٣٠ اپريل جي رات جو جهنگل ڏانهن هليا ويندا هئا ۽ اتي رات جو گل ۽ ٽاريون چونڊي سيڙي گڏ ڪندا هئا جن سان صبح جو پهرين مئي تي اچي پنهنجن گهرن کي سينگاريندا هئا ۽ عيد ملهائيندا هئا. هن موقعي تي ڪنهن سهڻي ۽ نينگريءَ کي "مئي جي شهزادي" ڪري چونڊيندا هئا، جنهن جي چوڌاري

ناچ ڪندا هئا ۽ اهڙيءَ طرح
عيد ملهائيندا هئا.

لنڊن ۾ هن رسم ملهائڻ
لاءِ سڄي شهر ۾ پڪا ٿنڀا
تعمير ڪيا ويا هئا جيڪي پيورٽن
جي اقتدار ۾ اچڻ ڪري ختم
ٿي ويا. ۽ هي رسم پڻ ڪجهه
وقت لاءِ ختم ٿي وئي. ١٦٦١ع
۾ هڪ دفعو وري هن رسم کي
شروع ڪيو ويو ۽ هر سال پهرين
مئي تي عيد ملهائي ويندي هئي.
پر هاڻي هي عيد صرف وڏن شهرن
چپ ۾ محدود آبادي ملهائڻ
لڳي. وقت ۽ حالتن سڀني نئون
روپ اختيار ڪيو هو اٺويهين
صدي عيسوي جي آخر ۾ هڪ
اهڙو واقعو پيش آيو جنهن هن
ڏڻ ۽ هن عيد جو نقشو ئي بدلائي
ڇڏيو. اهو واقعو هو ١٨٨٦ع
جي پهرين مئي وارو ڏينهن جڏهن
آمريڪا جي شڪاگو شهر ۾
مزدورن ۽ پورهيتن روزانو ١٥ کان
١٨ ڪلاڪ جانورن وانگي ڪم
ڪرڻ واري مطالبي ميجرائڻ لاءِ
وڏي هڙتال ڪئي جنهن ۾
ڪارخانيدارن ۽ سرمائيدارن پنهنجي
حرام جي ڪمائي کي خطرو
محسوس ڪندي، مزدورن جي
جلوس تي گولي هلائڻ جو حڪم
ڏنو ۽ شڪاگو جي ڌرتي مزدور
جي رتي رت سان رنگجي ڳاڙهي
ٿي پئي ۽ مزدورن پنهنجي رت
۾ پوڙي رتو جهنڊو ڏاهيو.
هاڻي سڄي دنيا ۾ پهرين مئي
١٨٨٦ عيسوي جي ياد ۾ مئي
ڊي يا يوم مئي ملهائجڻ لڳو.
هي ڏينهن، انگلستان ۽ روس
واري مئي مهيني جي عيد کان
مختلف هو. هن ڏينهن تي شڪاگو
جي مزدورن سڄي دنيا جي پورهيتن
ڪمي ڪارين، هارين ۽ پورهيو
وڪڻي پيٽ پالڻ واري انسانيت
لاءِ حق گهرڻ جي ڏوهه ۾ جيڪو
رت ڏنو هو ۽ ڦاهي واري ڦندي
کي چمي ڏيئي مزدور اتحاد جو
نعرو هنيو هو، ان ڏينهن جي ياد
تازي ڪرڻ لاءِ ملهائجڻ لڳو.
هي ڏينهن پورهيتن جي عزم،
اتحاد ۽ انقلابي جدوجهد جو
ڏڻ ٿجي ويو، هي ڏينهن عيد
وانگي عيش عشرت ۽ شراب
ڪباب سان نه ملهايو ويو پر

شڪاگو جي شهيدن جـي سوءَ ملهائڻ ۽ دنيا جي مزدورن جي حالت سڌارڻ ۽ ان عزم ورجائڻ لاءِ ملهايو ويو تہ مزدور بہ انسان آهي، ان ڪري هـو ڪـنهن سرمائيدار يا ڦوروءَ انسان جـي ناڻي واري. گهاڻي ۾ وڌيڪ نہ پيڙهبو رهندو- پهرين مئي ١٨٨٦ع روسين ۽ يورپين واري عيد نہ هئي پر هڪ بين الاقوامي ڏڻ بڻجي چڪو هو جيڪو هر سال دنيا جي پورهيتن کي نوان نيش ڏئي دنيا ۾ ظلم، ڏاڍ ۽ ڦرلٽ کي ختم ڪـرڻ لاءِ جدوجهد تيز ڪرڻ جي مقصد سان ملهائبو رهيو.

پڌائي جي لفظن ۾:

جا عمر، تو مـُل عيـد
سا مون سوءَ ورتي سومرا-

مئي ڊي جو تاريخي پس منظر

عيسوي سن ١٨٨٦ جي پهرين مئي تي شڪاگو شهر ۾ کهڙا واقعا ٿيا، انهن واقعن جا ڪهڙا نتيجا نڪتا، ان جو تفصيل سان ذڪر ڪرڻ کان اڳ ۾ يورپ ۽ آمريڪا ۾ مزدورن، پورهيتن ۽ ڪمي ڪاري ماڻهن واري طبقي جي حالت جو جائزو وٺڻ ضروري آهي.

هي اهو دور هو جڏهن يورپ ۾ پراڻو جاگيرداري نظام پويان پساهہ کڻي رهيو هو ۽ ان جي جاءِ تي سرمائيداري نظام اسري رهيو هو. يورپ ۾ صنعتي انقلاب اچڻ ڪانپوءِ سرمائيدار يا پونجيءَ واري سرشتي جي اوسر ۾ پورهيت بہ مضبوط ڌر ۽ اهم بنجي اڳتي وڌي رهيو هو. هن دور ۾ صنعتي پورهيتن جي حالت انهائي ڪريل هئي. هو صبح مرداني ڪارخانن اندر داخل ٿيندا هئا تہ رات جا پويان پاڇا لـڙڻ تائين پورهيو ڪندا رهندا هئا. هنن کي پنهنجن ٻچن جي شڪل ڏسڻ بہ نصيب ڪانہ ٿيندي هئي جـو ڏيکيءَ جو ڪين ستل ڇڏي ويـندا هئا ۽ جڏهن رات جو گهر ورندا هئا تہ سندن ٻارڙا ستل ئـي هوندا هئا. هو سمورو پورهيو سرمائيدارن

لاءِ ڪندا هئا. سندن پورهئي جو
اجورو مقرر ٿيل ڪونہ هو. هو
مالڪن جي رحم ڪرم تي هئا.
اها مالڪن جي مرضي هئي تہ
ڪائن ڪيتري بہ دير تائين ڪيترو
بہ پورهيو ڪرائين. پورهيتن لاءِ
ڪوبہ قانون ڪونہ هو. مزدورن
جي پڙڪ پاهر ڪيڏ سان نہ
رکيو ڪين سرمائيدار بي روزگار
ڪندا هئا پر ڪين جسماني ايذاءَ
بہ ڏيندا هئا جيڪي سهندي
سهندي ڪيترائي وڏيءَ ننڍيءَ
عمر جا مزدور موت جو ٻڪُ
ٿي ويندا هئا.

يورپ ۽ انگلستان ۾ صنعتي
انقلاب اچڻ سان ساٿهن ۽ معاشري
۾ جيڪي هيبتناڪ تبديليون
آيون، انهن جي نهايت فنڪارانہ
اپٽار انگريزي ٻوليءَ جي اٺويهين
صدي جي افسانوي ادب ۽ خاص
ڪري چارلس ڊڪنس ۽ ٿامس
هارڊ جي ناولن ۽ برٽرنڊ رسل
جي لکڻين ۾ موجود آهي. فرانس
جي زان پال سارتر پڻ ڏاڍيون
رڙيون ڪيون تہ هي مشينون
ڪٽان آيون، انساني هٿ ۽ انهن

۾ حسن ۽ جماليات، ڪاڏي ويا.
پر ٿيو ڪجھ ڪونہ. اهو يورپ
جي معاشري جو ارتقائي سفر
هو. اهڙو وقت اچڻو هو جڏهن
سائنس ۽ فن جي ترقي مشينون
آڻي ۽ دستڪاري واري صنعت
موڪلائي وڃي. هئي تبديلي
جڏهن هندستان ۾ پئي آئي
تڏهن مهاتما گانڌي بہ سارتر
وانگي ان خلاف احتجاج ڪيو
۽ آڏائن ڪي جيارڻ جون ڪوششون
ڪيائين پر جاگيرداري سرشتو
صنعتي ترقي ۽ سرمائيداري اوسر
آڏو هميشه شڪست ڪائيندو آيو
آهي.

بهرحال يورپ ۾ صنعتي انقلاب
اچڻ ڪري مشينون ماڻهن بدران
ڪم ڪرڻ لڳيون. مزدور بيروزگار
ٿيا. مزدورن کان ڪم وٺندڙ
حاڪم، جاگيردار ۽ سرمائيدار
پنهنجي مرضي مطابق پورهيتن
کان ڪم وٺڻ لڳا. پئي پاسي
يورپ گهٽو. تڻو صنعتي ترقي تي
مدار رکڻ لڳو ۽ صنعتي ترقي
مشينن تي ڪم ڪندڙ مزدور
جي هٿ ۾ هئي. ان ڪري

سماج ۾ پورهيت جي اهميت ۾ خاصي وڌڻ لڳي. انگلستان ۾ پورهيتن جي حالت جو اندازو ان واقعي مان لڳائي سگهجي ٿو ته ١٨٨٣ ۾ انگلستان جي پارليامينٽ اندر بحث دوران خود انتظاميا ان حقيقت کي تسليم ڪيو ته آمريڪا جو غلام انگلستان جي مزدور کان هزار درجا وڌيڪ بهتر زندگي گذاري ٿو. ڇاڪاڻ ته آمريڪا جي غلام کي چرچ يا ديول جو تحفظ ته حاصل آهي! برطانيه جي مزدور جو چرچ ۾ پاسو نٿي ورتي. ان وقت انگلستان جي مزدورن جي هڪ محدود آباديءَ کي ووٽ ڏيڻ جو حق حاصل هو. باقي وڏي اڪثريت ووٽ ڏئي نه سگهندي هئي. ان سلسلي ۾ ٣٣ لک ١٧ هزار مزدورن پنهنجين صحيحن سان ووٽ حاصل ڪرڻ جي جدوجهد مهم

هلائي ته ڊيوڪ آف ولنگٽن هٿيار بند فوجون ۽ پوليس گهرائي هنن جي تحريڪ کي چيپائي ڇڏيو.

يورپ ۾ مزدور تحريڪ جي صورتحال اها هئي جو مئي ڊي (پهرين مئي ١٨٨٦ع) تائين ١٨٦١ ۽ ١٨٧٧ع دوران ريلواين ۽ رڳ جي ڪارخانن ۾ ساڍا يارهن هزار دفعا مزدورن جون هڙتالون ٿي چڪيون هيون. پر اهي سڀ ڇڙو ڇڙ تحريڪون هيون ۽ اڃا تائين يورپ ۽ آمريڪا ۾ پورهيتن جي ڪا منظم تحريڪ شروع نه ٿي هئي.

ٽريڊ يونين تحريڪ برطانيا ۾ ١٨٣٣ع ۾ شروع ٿي جنهن ۾ جارج لوئي نالي هڪ هاري اڳواڻ برطانيا جي پهرين "هاري- مزدور تحريڪ" نالي ٽريڊ يونين ٺاهي. هن تنظيم جي ڪارڪنن کي جلد ئي جلا وطن ڪيو ويو. هڪ دفعو برطانيا جي هڪ وڏي جاگيردار جون هزارين رڍون چوري ٿي ويون. ان جرم جي جاچ پڙتال ڪندي وسوارن برطانيا جي هن هاري - مزدور تحريڪ جي هڪ اڳواڻ کي قاسائي اچي ڪورٽ جي ڪٽهڙي ۾ بيهاريو. ان ڪيس ۾ جج جيڪا فتويٰ ڏني هئي ان ۾

ڇيل آهي ته ”زنجيرن ۾ جڪڙيل هي مزدور هزارن سالن جون اذيتون برداشت ڪري هاڻي ان لائق ٿي نه ٿو سگهي ته هو هزارين رڍن کي چوري ڪري انهن جي حفاظت ڪري سگهي. جنهن انڌي قانون هيٺ، انسان سان اهڙو بدترين سلوڪ ڪيو وڃي، ان کي جيڪڏهن ختم نه ڪيو ويو ته ان جا ڀيانڪ نتيجا نڪري سگهن ٿا.“

سڄي دنيا جي پورهيتن جي حقن جي بحاليءَ ۽ ڪارخانن ۾ انساني زندگي وارو ماحول پيدا ڪرڻ لاءِ هاڻي مقامي ۽ بين‌الاقوامي تنظيمون قائم ٿيڻ لڳيون. انهن بين‌الاقوامي تنظيمن ۾ ”ڪميونسٽ انٽر نيشنل“ ذڪر جوڳي آهي. هن تنظيم

لاءِ سائنسي سوشلزم جي باني ڪارل مارڪس ۽ اينگلس، جڳ مشهور ”ڪميونسٽ پڌرنامو“ لکيو هو جنهن ۾ پورهيتن ۽ عوام جي گڏيل جدوجهد جي ذريعي پورهيتن جي حڪومت قائم ڪري سوشلسٽ نظام جي بنياد اڏڻ جو پڪو پهه ڪيو ويو.

هن ريت جيتوڻيڪ پورهيتن جي گڏيل جدوجهد ۽ عالمي پورهيت طبقي جي اتحاد ۽ يڪجهتيءَ جو نقطهءِ نظر صاف پڌرو ٿيو، پر پورهيت راڄ کي عملي روپ ڏيڻ اڃا باقي هو. پورهيت تحريڪ کي اڳتي وڌائڻ لاءِ، ڪميونسٽ انٽرنيشنل، پورهيتن جي حالتن کي سڌارڻ، ڏينهن ۾ اٺ ڪلاڪ ڪم ڪرڻ، ۽ اجوري ۾ اضافو ڪرڻ لاءِ جدوجهد سان گڏوگڏ سندن تنظيم سازيءَ، گڏيل سودي بازيءَ ۽ هڙتال جي حق ميڙائڻ لاءِ ڪم ڪرڻ لڳي. سندس اهي مطالبا سڄي سرمائيدار دنيا ۾ ڦهلبا ويا ۽ پورهيتن جو هڪ گڏيل آواز بڻجي ڳونجيا.

آمريڪا ۾ مزدور تحريڪ

آمريڪا جي نئين پيٽ تي آباد ٿيندڙ ماڻهن هڪ نئين سماجي مسئلي کي جنم ڏنو، ڪارخانن ۾ مزدورن‌جون‌ڇا نئيون شروع ٿي ويون. هن سلسلي ۾ آمريڪا جي ١٦٨٧٥٠ ڪوئلي

جي ڪاٽين وارن مزدورن کي ٻي
دخل ڪيو ويو ۽ باقي مزدورن
جي پگهارن ۾ ٤٠ سيڪڙو
ڪٽر آندي وئي. هي واقعو
آمريڪا جي آزادي واري جنگ
کان هڪدم پوءِ جو آهي. آمريڪي
حڪومت ۽ سرمائيدارن پاران
مزدورن کي هي آزادي جو پهريون
تحفو هو. هنن پاليسين ڪري
مزدورن ۾ بي چيني پيدا ٿي
جنهن جي اظهار ۾ هڪ احتجاجي
جلسي ڪرڻ لاءِ مزدورن درخواست
ڏني. حڪومت درخواست منظور
ڪري جلسي ٿيڻ کان هڪ ڏينهن
اڳ۾ ان کي رد ڪري ڇڏيو.
بهرحال پري پري کان ايندڙ
مزدورن کي درخواست رد
ٿيڻ جي خبر پهچي نه سگهي
ان ڪري هو ٽاچڪن پارڪ ۾
جمع ٿيندا ويا. جڏهن پارڪ
مزدورن سان ڀرجي وئي ته مزدورن
تي وڏي پيماني تي تشدد ڪيو
ويو جيڪو آمريڪا جي تاريخ
۾ مزدورن تي پهريون حملو هو.
هن کانپوءِ مزدورن ۾ اڃا به
وڌيڪ بي چيني پيدا ٿي ۽ ١٣
مئي ١٨٧٣ع ۾ مزدورن هڪ
ڪنوينشن ڪيو. مزدورن ٻيو
ڪنوينشن ٤ اپريل ١٨٧٤ع ۾
نيويارڪ ۾ سڏايو، جيڪو پڻ
ڪامياب ٿي نه سگهيو. هڪ
سال پوءِ انڊسٽريل برادرهڊ
جي قيادت ۾ ٽيون مزدورن جو
ڪنوينشن ٿيو جنهن ۾ پهريون
دفعو آمريڪا جي مزدورن لاءِ
روزانو اٺ ڪلاڪ ڪم ڪرڻ
واري مطالبي تي زور ڏنو ويو.
هن کانپوءِ حڪومت، سرمائيدار
۽ پادري گڏجي مزدورن خلاف
باقاعده مهم هلائڻ لڳا. هن
سلسلي ۾ ٢١ جون ١٨٧٧ع ۾
مولي ڪو ترز وارو واقعو مثالي آهي
جنهن ۾ ١٤ مزدور اڳواڻن کي
٢ کان ٧ سال قيد جي سزا ڏني
وئي ۽ هنن تي الزام هنيو ويو
ته هو انڊر گرائونڊ تنظيم هلائي
رهيا آهن جيڪا غير قانوني آهي.
هن ڪيس جي پڇاڙي تي ڏهن
مزدور اڳواڻن کي ڦاسي تي
چاڙهيو ويو.

هن ڪيس بابت گهڻو ڪري
سڀني آمريڪي اديبن لکيو آهي

ته شهيد ٿيل مزدور ٻـي ڏوهـي هئا. هن ڪانپوءِ مزدورن ڪي اجا ٻه ڪچاڻ واري مقـصـد سـان آمريڪي حڪومت مزدورن جي اجرتن ۾ وڌيڪ ١٠ سيـڪڙو ڪٽر آٿي ڇڏي جنـهن ڪانپوءِ هڪدم ماس واري هنـد ١٥ هزار مردن ۽ عورتن هڪ زبردست هڙتال ڪئي ۽ ٣٠ هـزار پاور لومز (بجليءَ تي هلندڙ آڏاڻا) ڪم بند ڪري ويهـي رهيا. آمريڪا جي سرمائيدارن تي هن هيڏي هڙتال جو ڪوبه اثر نه پيو ۽ مزدور مجبورٿي وري ڪم ڪرڻ لڳا. ١٨٧٦ع ۽ ١٨٧٨ع دوران وري سرڪار ١٠ سيڪڙو اجرتون گهٽائڻ جو فيصلو ڪيو. بعد ۾ ١٥ مارچ ١٨٧٨ع تي ڪارخانيدارن طرفان اعلان ڪيو ويو ته مزدورن جي پگهارن ۾ وڌيڪ ١٥ سيڪڙو ڪٽر ڪئي ويندي. هن اعلان خلاف مزدورن سخت رد عمل ڏيکاريو ۽ ٢٠ هزار مزدورن هـڪ وڏو مظاهرو ڪيو. هن مظاهري ۾ هڪ سو ننڍڙا ٻار به شامل ٿيا. پر هن هڙتال ڪي به آمريڪي سرڪار پاڙيتو غنڊا گهرائـي نـاڪام ڪري ڇڏيو.

هن ڪان پوءِ آمريڪا بدترين صنعتي بحران جو شڪار ٿي ويو. ١٨٧٧ع ۾ ريلوي جـي مزدورن هڪ وڏي هـڙتـال ڪئـي. فوج ۽ پوليس جي تشدد ڪرڻ سان زدور وڌيڪ سڄرجي پيا ان ڪري فوج ۽ پوليس تي حملا ڪرڻ لڳا. هن لڙائي ۾ فوج ۽ پوليس کي پوئتي هٽڻو پيو ۽ سينٽ لوئي تي مزدورن ٻه هفتا حڪومت هلائي. هن جنگ ۾ ٣٦ مزدور شهيد ٿيا.

١٨ جون ١٨٨٣ع ۾ ٽيليگراف جي مـزدورن هفتي ۾ هـڪ ڏينهن موڪل، روزانه ٨ ڪلاڪ ڪم وڏڻ ۽ اجرتن ۾ ١٥ سيڪڙو واڌ وارن مطالبن جـي حق ۾ هڙتال ڪئي. ان جي رد عمل طور ١٨٨٥ع ۾ ڪارخانن جـي مالڪن مزدورن جي پگهارن ۾ ١٥ سيڪڙو وڌيڪ ڪٽر ڪري ڇڏي. جنهن جي نتيجي ۾ اٽڪل هڪ لک ٧٨ هزار پورهيت ٻي

روزگار ٿي ويا.

مارچ ۱۸۸۴ع ۾ ”اوهيو“ واري مقام تي سگار ٺاهڻ وارن مزدورن جي يونين هڙتال ڪئي جيڪا اپريل ۱۸۸۵ع تائين جاري رهي. هي هڙتال گهڻو وقت جاري رهي ان جو سبب اهو هو ته مزدورن پنهنجي کيسي مان چندو ڪري هڙتالي مزدورن جي گذاري لاءِ مدد ڪندا رهيا. بهرحال ۱۸۸۵ ۾ مجموعي طور ۱۹۵ بائيڪاٽون ۽ ٻيون اهم هڙتالون ٿيون.

۱۸۸۶ع واري سال جي شروعات گولڊ ربل روڊ ڪمپني جي مزدورن جي هڙتال سان ٿي. پر هي هڙتال نائيٽس آف ليبر پاران غداري ڪرڻ ڪري ناڪام ٿي وئي. هاڻي مزدورن جي تحفظ ڪارڻ هڪ نهايت منظم يونين عمل ۾ اچي وئي جنهن کي فيڊريشن آف آرگنائيزڊ ٽريڊ ليبر يونين يونينز آف يونائيٽيڊ اسٽيٽس آف آمريڪا اينڊ ڪئناڊا فيڊريشن آف آرگنائيزڊ ٽريڊ ليبر يونينس آف يو. ايس. اي اينڊ ڪئناڊا. ڪوٺيو ويو.

هن فيڊريشن شڪاگو ۾ پنهنجو ڪنوينشن ڪوٺايو جنهن ۾ فيصلو ڪيو ويو ته پهرين مئي ۱۸۸۶ع کان مزدورن لاءِ روزانو ۸ ڪلاڪ ڪم ڪرڻ وارو قانون رائج ڪيو وڃي. هن ٺهراءَ کان پوءِ آمريڪا جي ان وقت وڏي ۾ وڏي صنعتي شهر شڪاگو ۾ پهرين مئي تي پنهنجي مطالبي مڃرائڻ لاءِ مزدورن تمام وڏي پئماني تي تياريون ڪرڻ شروع ڪيون.

مئي ڏي

آمريڪا ۾ مزدور تحريڪ بابت مٿي ڄاڻايل مختصر تاريخ جي روشني ۾ سرمائيدار ۽ مزدور، پورهئي ۽ سوڙهپ، محنت ۽ استحصال ۽ ظالم ۽ مظلوم وچ ۾ جيڪا ڇڪتاڻ ۽ طبقاتي جنگ پيدا ٿي چڪي هئي ۽ جيڪو لاوو پچي چڪو هو اهو پهرين مئي ۱۸۸۶ع تي شڪاگو ۾ ڦاٽڻ وارو هو. شڪاگو جا مزدور هڪ ڀيانڪ طوفان وانگي شهر ۾ اچي ڪٺا ٿيا. آمريڪا

جي سرمائيدارن مزدورن جو عالمي مظاهرو ڏسي پنهنجي شاهوڪاري کي وڏي ۾ وڏو خطرو محسوس ڪيو. چاڪاڻ ته هن کي پيرس ڪميون جو مثال ياد هو جتي مزدورن اتحاد ۽ تنظيم سان سرمائيدارن جي محلاتن ۾ ٽاڪوڙا وڃهي ڇڏيا هئا. ان ڪري پهرين مئي ١٩٨٦ع واري شڪاگو هڙتال کان اڳ ۾ ئي ميڪ ڪارمڪ هاروسينٽر ورڪس جي انتظاميا پاڙيتو قاتلن ۽ پوليس جو بندوبست ڪري ڇڏيو هو.

شڪاگو ۾ پهرين مئي ١٨٨٦ تي مزدورن جي هڪ ترجمان اخبار ۾ ڪنهن گمنام انقلابي صحافي ڪجهه هيٺين ريت لکي ڇپي ڇڏيو هو جنهن کي سڀني مزدورن هٿون هٿ پڙهي ورتو هو.

"پورهيتو، بهادري، جرات ۽ همت سان اڳتي وڌو. جنگ جو طبل وڄي چڪو آهي. جنگ شروع ٿي چڪي آهي. هزارن مزدورن ڏانهن بي روزگاري جو راڪاس وات ڦاڙي تيزي سان وڌي رهيو آهي. سرمائيدارن جو خوني هٿ قانون ۽ بيجا اسن جي اوٽ ۾ توهان کي چيپاٽڻ لاءِ اڳتي وڌي رهيو آهي.

"مزدورو هن مرحلي تي توهان جو نعرو هي هئڻ گهرجي ته جيستائين اسان کي پنهنجا حق نه ملندا، تيستائين ڪو به فيصلو قبول نه ڪيو ويندو. پورهيتو، اڄوڪو پهرين مئي وارو ڏينهن آئيندي واري زماني ۾ تاريخي اهميت وارو ڏينهن ٿي ويندو. اڄوڪو ڏينهن توهان جي حق گهرڻ ۽ ان کي حاصل ڪرڻ جو ڏينهن آهي.

"محنت ڪشو، هينئر هن ڳالهه کي چڱي طرح ذهن ۾ جمائي ڇڏيو ته سرمائيدار ڳالهين ٻولهين يا ٻئي ڪنهن به طرح توهان کي حق نه ڏيندو. پورهيتن کي حقن حاصل ڪرڻ لاءِ سرمائيدارن سان جنگ ڪرڻي پوندي. پنهنجو رت وهائڻو پوندو."

پهرين مئي ١٨٨٦ع تي شڪاگو شهر، گهٽيون ۽ پارڪون

مزدورن سان پرجي ويا. مزدورن ۾ جوش، ولولو، انقلابي جذبو ۽ تنظيم ڪي ڏسي انتظاميا پهريون دفعو محسوس ڪيو ته آمريڪا جي تاريخ ۾ هي پهرين موثر هڙتال آهي. ڪجهه مزدور اڳواڻ پاپر سنز، سپائينب، فيلڊن ۽ سخويب مئڪ ڪارمڪ هارويسٽر ورڪس ۾ وڃي مزدورن کي هڙتال واري هنڌ جمع ٿيڻ جو اطلاع ڏنو.

پر انتظاميا سنگينن ۽ رائفلن سان مزدورن جو رستو روڪي ڇڏيو. ان ڪان پوءِ پهرين مئي تي صبح کان شام تائين مزدور جلسا جلوس ڪندا رهيا ۽ انتظاميا هنن کي تشدد ڪرڻ لاءِ مجبور ڪندي رهي ۽ هنن تي تشدد جاري رکيو. پر مزدورن کي پنهنجي تحريڪ کي ڪنهن منطقي نتيجي تي پهچائڻو هو، ان ڪري هنن نهايت صبر کان ڪم وٺندي پنهنجي ڪارروائي جاري رکي.

٢ مئي تي ڪالهه وارن واقعن ۽ پوليس جي تشدد جي رد عمل ۾ پهرين مئي کان به وڏو جلوس نڪتو. جنهن کان پوءِ آمريڪا جي سرمائيدارن ۽ ڪارخانيدارن محسوس ڪيو ته مزدور جيڪي اڳتي وڌيا آهن، سي پوئتي نه هٽندا. ان ڏينهن به مزدورن سڄي شهر کي بند ڪري، رستن، گهٽين، پارڪن ۽ چوسولن تي مزدورن جي حقن جا نعرا ۽ مزدور اتحاد جي اپيلن سان گڏ سرمائيداري استحصال کي اکاڙو ڪندا رهيا.

٣ مئي تي شڪاگو جا مزدور مارڪيٽ اسڪوائر ۾ جمع ٿيا جتي هو رات ڏينهن جانورن وانگي ڪم ڪرڻ واري قانون کان بغاوت ڪري روزانو ٨ ڪلاڪ ڪم ڪرڻ جي مطالبي کي اڳتي وڌائڻ لڳا. اڄ هنن جي جلسي ۾ اڳي کان وڌيڪ جوش ۽ جذبو هو. انتظاميا جي قاتلن اچوڪي جلوس تي گولي هلائي وڌي جنهن ڪري ٦ مزدور شهيد ٿي ويا ۽ شڪاگو جي رستن ۽ گهٽين ۾ بکايل مزدورن جو رت ريلا ڪري وهڻ لڳو.

٤ مئي تي ڪلهوڪي وارن واقعن کي ننديندي وڌيڪ مزدور

"هي مارڪيٽ" ۾ اچي گڏ ٿيا. ساڍي ستين وڳي تي هزار مزدور جمع ٿي چڪا هئا. سڀ کان اڳ اسپائينز تقرير ڪئي، اسپينز تقرير ڪئي ۽ بعد ۾ فيلڊن ڳالهايو. مزدور اڳواڻن پر امن جلسن جلوسن تي پوليس ۽ فوج جي فائرنگ جي مذمت ڪئي. جلسي جي ڪارروائي اڃا جاري ئي هئي ته هڪ سو امي پوليس وارن جلسي کي گهيري ۾ وٺي ڇڏيو.

مزدور اڳواڻ فيلڊن پوليس جي ڪپتان کي چتاءُ ڏنو ته پر امن جلوس جو ماحول خراب نه ڪيو وڃي.

ايتري ۾ جلسي اندر دشمن پاران هڪ بم اڇلايو ويو تنهن جو الزام مزدورن تي هڻي پوليس کي فائرنگ ڪرڻ جو حڪم ڏنو ويو، جنهن ڪري مزدورن تي اکيون پوري گوليون وسايون ويون. جنهن کان پوءِ مزدورن ۽ پوليس وچ ۾ هٿئون هٿ لڙائي شروع ٿي وئي. جنهن جي نتيجي ۾ ست پوليس وارا مارجي ويا ۽ چار مزدور شهيد ٿيا.

ان ڏينهن ڀرين سڀني تي شروع ٿيندڙ مزدورن جي احتجاجي هڙتال کي انتظاميا مڪمل طور تي ڪچلڻ جو فيصلو ڪري ڇڏيو هو جنهن ڪري ڀريون دفعو شڪاگو ۾ مزدورن جو رت ريلا ڪري وهڻ لڳو. هٿين خالي، بک ۾ پاهي، پر انقلابي مزدورن ان ڏينهن پنهنجون قميصون پنهنجي رت ۾ ٻوڙي ٻيهريون دفعو مزدورن جو ريٽو جهنڊو ڏاهي بلند ڪيو، جيڪو اڄ تائين مزدورن جو بين الاقوامي نشان آهي.

وقت جي حڪومت مزدورن جي ايڏي وڏي جدوجهد مان به ڪو سبق حاصل نه ڪيو ۽ انلو ڪيس ٺاهي شڪاگو ۾ ملهايل مئي ڊي واري مزدور هلچل جي اڳواڻن خلاف ڪارروائي ڪري، پنجن اڳواڻن کي ڦاسي جي سزا ٻڌائي. شڪاگو جي انهن شهيدن، جن جو نالو دنيا جي عظيم جوڌن ۽ حق پرستن جي تاريخ ۾ سونهري اکرن ۾

لکيل آهي، ڦاسيءَ جي تختي
تي بہ حق ۽ سچ جي حمايت
۾ اسر نعرا هنيا جيڪي هي
آهي:

اينجل چيو: "سرمائيدارو،
توهان اسان کي ڦاسي ڏئي
سگهو ٿا پر توهان اسان جي هن
تحريڪ کي ختم ڪري نہ ٿا
سگهو جيڪا اسان پنهنجيون
جانيون ڏئي شروع ڪئي آهي.
اسان جو موت ئي اسان جي
تحريڪ جي شروعات آهي ۽ اسان
جي تحريڪ توهان جي موت جو
پيغام آهي."

رابرٽ چيو: "سرمائيدارو،
توهان اسان کي ماري اسان جي
آواز کي خاموش تہ ڪري سگهو
ٿا پر اهو وقت جلد اچڻ وارو
آهي جڏهن اسان جي خاموشي
اسان جي آوازن کان وڌيڪ طاقتور
ٿي ابري ايندي؟

اسپائيز للڪاريو:

"سرمائيدارو چا مونکي ڳالهائڻ
جي اجازت آهي؟

"ظالم حاڪمو، غريب عوام
جي آواز کي بلند ڪرڻ ڏيو.
جيڪڏهن توهان ڏتڙيل عوام
جي آواز کي روڪڻ جي ڪوشش
ڪئي تہ پوءِ ياد رکجو، مظلوم
عوام جون تلوارون بلند ٿينديون
۽ جڏهن انهن جون تلوارون بلند
ٿيون تہ پوءِ دنيا جي ڪا بہ
طاقت انهن تلوارن کي جهڪائي
نہ سگهندي."

فشر چيو:

"اسان خوش آهيون جو اسان
هڪ سٺي ڪم لاءِ جان ڏئي
رهيا آهيون."

هن واقعي يعني شڪاگو ۾
١٨٨٦ع جي پهرين مئي تي
هليل مزدور تحريڪ مئي ڏي
کي مختلف انقلابي اهميت ڏئي
ڇڏي آهي ۽ آمريڪا جي
سرمائيدارن جيڪو اهو سمجهيو
هو تہ شڪاگو جي مزدور تحريڪ
کي ڪچلي هو سک جو ساهہ
کڻي سگهندا، تن کي اڄ اهو
ڏسڻو پيو آهي تہ مئي ڏي اڄ
سڄي دنيا جي ملڪن ۾ نهايت
شان شوڪت سان ملهائجي رهيو
آهي ۽ شڪاگو تحريڪ جو اهو
منطقي نتيجو نڪتو آهي تہ ايشيا،

آفريقا ۽ لاطيني آمريڪا جي اٽ ڪان وڏهڪ ملڪن ۾ مزدور راڄ قائم ٿي چڪو آهي ۽ سوشلزم سرمائيداري تي فتح حاصل ڪري رهي آهي.

سائنسي سوشلزم جي باني ڪارل مارڪس ١٨٦٧ع ۾ آمريڪا جي مزدور تحريڪ جي پس منظر ۾ لکيو هو ته:

”آمريڪا ۾ ڪنهن اسم جي آزادانه مزدور تحريڪ تيستائين معطل رهي پئي آئي جيستائين ملڪ جي هڪ حصي مان غلامي وارو سرشتو غائب نه ٿيو هو جتي ڪاري چمڙي وارو مزدور غلام آهي، اتي اڇي چمڙي وارو مزدور آزاد ٿي نه ٿو سگهي. پر آزادي ڪانپوءِ هڪ نئين ۽ سخت زندگي جنم ورتو. روزانو ٨ ڪلاڪ ڪم ڪرڻ واري مزدور جدوجهد جي شروعات آمريڪا جي گهرو لڙائي جو هڪ سبب هو ۽ هڪ تحريڪ ايري جيڪا انتهائي تيزيءَ سان پئسفڪ سمنڊ کان پونچ وڏي سمنڊ ۽ نيو انگلنڊ کان ڪيليفورنيا تائين ڦهلجي وئي.“

ڪارل مارڪس طرفان نشاندهي ڪيل هن مزدور تحريڪ جو منطقي نتيجو هنو مئي ڏي، جيڪو دنيا جي مزدورن ۾ اتحاد پيدا ڪرڻ ۽ انهن ۾ بين الاقواميت واري جذبي وڌائڻ لاءِ ڪارل مارڪس جي ٺي مزدور نعري ته، ”دنيا جا پورهيتو- هڪ ٿي وڃو“، کي پهريون دفعو عملي صورت بخشي.

ورواٽيءَ جوجي لهين

ڀٽائي مادّيت پرست هو

ڀٽائيءَ جو هڪ نئون بيت مليو آهي، جيڪو هيٺئين ريت آهي:

نہ ڪتن، نہ ڪنبن، نہ ڪرين ڪوريءَ جي ڪاڻ،
جن ربيع سين وهاڻ، تن اونو ناهہ اُگهاڙ جو.

يعني: هو (هاري) نہ ڪتڻ جو ٻورهيو ڪن ٿا، نہ اهو ٻورهيو ڪندي گهٻرائن ۽ ٻجڻ جي هنن کي ضرورت محسوس ٿئي ٿي (نہ متان سٽ غلط يا خراب ڪتجي وڃي ۽ واپاري قبول نہ ڪن ۽ ٻڪ ڪاٽڻي پوي) ۽ نہ سٽ ڪٽيندڙ ڪورين جي ٿي ڪاڻ ڪرن ٿا. جن ڪي ربيع واري فصل سان وهاڻ آهي، جيڪي ربيع جو فصل پوکين ۽ لڻن ٿا، انهن کي اهڙو ڪوبہ انديشو ڪونهي تہ ڪو هو اگهاڙا يا ننگا گذاريندا.

اهو ان ڪري جو جن هارين جو ربيع جو فصل پاڪو لهي ٿو، سي ڏاڍي سکي حياتي گهاري سگهن ٿا. هو هارپو ڪن ٿا. پاڻ بہ پهرن ٿا ۽ جڳ کي بہ ڍڪڻ جو انتظام ڪن ٿا. هو بيروزگار ناهن جو وڃي ڪو ڪتڻ وغيره جو پيو ڌنڌو ڪن ۽ اهڙي طرح سواءِ ڪتڻ، ڪنبڻ ۽ ڪوريءَ جي ڪاڻ ڪڍڻ جي، هو هارپي سان ڍءُ ڪري ڪاٽي چڙهن ٿا.

هي بيت ڀٽائي جي هڪ پراڻي قلمي نسخي مان مليو آهي جنهن جا اڳيان ۽ پويان پنا ڏبون حالت ۾ پري ختم ٿي

ويا آهن. البت ان نسخي کي سنڌ الاجي يا ٻئي ڪنهن لئبرريءَ ۾ موجود ڀٽائي جي پراڻن نسخن مان ڀيٽي ڀڏائي سگهجي ٿو ته هي نسخو ڪهڙي دور جو آهي.

هن کان اڳ ڀٽائيءَ جي رسالي جي باقي ٻين نون نسخن ۾ هي بيت هيٺين ريت لکيل هوندو آهي:

نه ڪتڻ، نه ڪنبڻ، نه ڪڍڻ ڪوريءَ جي ڪاڻ،
جن رب سين رهاڻ، تن اونو ناهه اگهاڙ جو.

يعني جن الله تعاليٰ جي عبادت ڪرڻ واري رهاڻ قائم رکي آهي، انهن کي نه ڪتڻ جي ضرورت آهي، نه ڪنبڻ جي ۽ نه ڪوريءَ جي ڪاڻ ڪڍڻ جي ۽ هنن کي اگهاڙي ڏيڻ جو به خطرو ناهي.

هنن ٻنهي بيتن مان ڪنهن جي مستند هئڻ واريءَ اڻ تڻ کي جيڪڏهن عقلي بنيادن تي ڏسجي ٿو ته اگهاڙ جو اونو برابر اهڙن ماڻهن کي گهٽ هوندو آهي جيڪي ڪپڙي ڏاهڻ وارو ڪچو مال تيار ڪن ٿا يا ڦٽين جو فصل پوکين ۽ ڪتن ٿا. جڏهن هن سچي بيت ۾ ڪتڻ، ڪوري ۽ اگهاڙ ۽ پوشاڪ جا اشارا آهن، ان ڪري هن بيت ۾ عبادت جو عڪس اوپرو لڳي ٿو ۽ خيال جو سلسلو به ٽٽي پوي ٿو جيڪڏهن هيٺين بيت کي صحيح قرار ڏجي ٿو. خاص ڪري هي ڳالهه ڀٽائيءَ جهڙي شاعر لاءِ مناسب ناهي ته هو سچي بيت جو مزاج هڪڙو رکي ۽ ان جي معنوي سٽا ٻي. پهلا ڀٽائي مناسب نموني اهين چونه چوندو ته جن جو ربع سان تعلق آهي، انهن کي اگهاڙ جو اونو گهٽ هوندو. باقي جيستائين ڀٽائيءَ جي اهڙائي شاعريءَ جون گهرجون آهن، ته ان لاءِ ڀٽائي جي ڪنهن لفظ کي ڪنهن به معنيٰ ۾ سمجهي ڪابه علامت ناهي سگهجي ٿي ۽ هن سڌي سنئين عقلي دليل کي ابتو ڪري پيش ڪرڻ وارن محققن لاءِ اهين به نامناسب ناهي جو هو

چون ته هتي ربيع علامت آهي رب جي. هن بيتن جي صورتخطي ۾ غلطي هجڻ جو شڪ پڻ پئجي سگهجي ٿو. ڇاڪاڻ ته ڀٽائي جي ڪلام جا ڪيترائي پراڻا نسخا هٿ سان لکيا ويندا هئا ۽ ڪاتب ڪان ڪا غلطي به ٿي سگهي ٿي. ۾ رب لفظ ڪسي غلطي وچان ي ته اچي سگهي ٿي (ربي) ۾ مٿين بيت جي صورتخطي بلڪل ائين مڪمل آهي جيئن مٿي لکيل آهي. يعني ته رب لفظ کي ڀل چوڪ ۾ ربيع لکي نٿو سگهجي ۽ جنهن پراڻي نسخي ۾ هي بيت لکيل آهي، ان ۾ ر، ب، ي ۽ ع صاف ظاهر ۽ ڪليل اکرن ۾ لکيل آهن.

جيڪڏهن تحقيق ۽ کوجنا "ربيع" لفظ کي صحيح ثابت ٿي ڪري ته پوءِ ڀٽائي متعلق هڪ راءِ واضح طور تي قائم ڪري سگهجي ته ڀٽائي جي رسالي ۾ ڀٽائي جي بيتن کي زوريءَ ٽوڙي مروڙي پيش ڪيو ويو آهي. يعني ڀٽائي جي رسالي جي هر مرتب پنهنجي مرضي ۽ پنهنجي ذاتي فڪر کي ڀٽائي جي شاعري تي مڙهي ڀٽائي جو پيغام ٽوڙي ڪري پنهنجو مقصد يا مفاد يا مستقل مفاد پورو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

هن حقيقت جو هڪ ٻيو به ثبوت آهي. ڀٽائي جي ڪن پراڻن نسخن ۾ بيتن جي ترتيب ۽ خاص ڪري سرن جي ترتيب به مختلف آهي. ڀٽائي جي هڪڙي رسالي ۾ رسالي جي شروعات سر سمني سان ڪيل آهي، جڏهن ته عام رواجي طرح ڀٽائي جو پهريون سر ڪليان سمجهيو ويندو آهي جنهن ۾ حمد يا الله جي تعريف وارا بيت لکيل آهن. هن سلسلي ۾ سرن جي ترتيب ان جهوني رسالي جي صحيح هجي (جنهن جو پهريون سر سمني آهي) يا نون جي، هڪ ٻي حقيقت به عام آهي ته ڀٽائي جي دور جا فقير جڏهن سماع ڪندا هئا ته ان جي ابتدا شام يا سانجهي کان وٺي ٿيندي هئي ۽ شام جو واڳت جي روايتن مطابق سر ڪليان ڳايو ويندو آهي. فقير سانجهيءَ "

سر ڪلياڻ ۾ وايون ۽ بيت ڳائڻ شروع ڪندا هئا ۽ امر ڏائين قلندر ان سماع جو آخري سُر پرڀاتي ۽ آسا هوندو هو. اهو به هڪ سبب آهي جو ڀٽائيءَ جي رسالي ۾ پهريون سُر ڪلياڻ شامل ڪيو ويو آهي ۽ سُر آسا ۽ پرڀاتي آخري سُر ڪري ليکيا ويندا آهن.

موجوده رسالي جي ترتيب اهڙي رکي وئي آهي ته جيئن ائين لڳي ته ڀٽائي ڄڻ ڪو مذهبي شاعر هوندو هو جنهن جي شاعريءَ جو مقصد هو خداتعاليٰ جي عبادت ڪرڻ جا اصول عوام کي سمجهائڻ، ڄڻ ڀٽائي جو رسالو ڪو دينيات جو درسي ڪتاب آهي جڏهن ته هن جي رسالي ۾ آڱرين تي ڳڻڻ جيترن مذهبي لفظن وارن بيتن کان علاوه اهڙا هزارين بيت موجود آهن جيڪي ٺيٺ مادي، سائنسي، جنسي ۽ انقلابي معنيٰ رکن ٿا.

خبر ناهي ڀٽائيءَ جي هيئين سٽ ڪهڙي الاهي عبادت جو ڪهڙو قائدو سمجهائي ٿي؟

آر سنگا، ننهن سپيون ڏند ته پنيهه پاڻ.

(يعني هن جا اوهه ڦاٽيل آهن، ننهن اهڙا سهڻا آهن جهڙيون سپيون ۽ ڏند ڄڻ ته ڪمان جا پنيهه تير)

جُهڻي کي جهلي ما جاڳائي ڇڏيون - وَيڙ وساٽ وَهي تو سڀائي ڏيهي

سونو خان ملاح

نظم

هاريءَ جو هٿ اپو ٿيندو،
مزدور جهڙن پڻ ڪنو ٿيندو.
ڳاڙهو گل گس گس ٽڙندو،
مظلومن جو ميڙو مڙندو،
ڪنهن لوهي وادو اٿندو،
ذاتي ڪهاڻو، آيو اٿندو؛
جڏهين حق جو نعرو هوندو،
عوام اماڻ مان سارو هوندو.

ڪنوڻ وانگي ڪوني ڪلندو،
پنهنجو پنهنجي مان جي ملندو.

هرڪو جڏهين هوشو ٿيندو،
هرڪو جڏهين هيو ٿيندو.
هرڪنهن ڏک سک گهڻو هوندو،
موت نه جڏهين مهڻو هوندو.
ڌرتيءَ لئه ڪو ڪونڌر ڪسندو،
پاپي ويڙهي وت پڻ پسندو.
سارو سنڌو ڳاڙهو وهندو،
رليل جڏهين راهون لهندو.

ڳاڙهو جهنڊو جڏهن جهلندو،
واڪا سڀاڻو تڏهين گهلندو.

سيف بنوي

نئون راڳ!

وري نينهن لائيون،
وري پيچ پائيون،
وري راڳ ڳائيون،
وري چنگ چوريون،
پنهنجا سور اوريون،
اهڙي تار ڇيڙيون،
سوين سڌي ڇهڙيون،
وري ماڳ ميڙيون،
نئون دور آهي،
نئون عزم آهي،
وري رڻ جهاڳيون،
مگر حوصلي سان،
هلون هووي هوري،
پريان اهندو هوندو،
پنهون اوري اوري
ملي ويندي منزل.
ناهي ڳالهه مشڪل:
مگر منهنجا ساٿي!
وري چنگ پاريون،
ڪو طوفان اٿاريون،
ڪي دليون جياريون،
نئون دور آهي!
نوان نينهن لائيون.
نوان راڳ ڳائيون:

غزل

تاج جويو

ڪيهڙا گيت گلابي ڳائيان، ڇو ڇم ڇم ڇير وڄاءِ،
من من جهومي اهڙو ڳاءِ، تن تن ۾ برهه ڀڙڪاءِ!
تن من ٻڏڪي ٻيراڳيءَ، ڇو ڇن ايندو آن ڇا لاءِ؟
تنهنجي سرلي کهڙو سوهه؟ ڪويل روڪي ڪوڪ، ڪناءِ!
آءُ ازل کان پياسو هان، اڄ اڄ، مٺي ڏي، اڄ اُجهاءِ!
جاڳرتا جو جام ڀري، آزاديءَ جو ڏڳ وڻاءِ!

اشرف آصف مصراڻي

جيون ڏک جو ڏينهن سدا، جنهن جي ساعت سال ٿئي
ڪاش ستارن سان ڪا ٻڪ جي، من آڪاش ۾ رات اچي

توڙي سج ستارا سڀ، سڀن انڌيارو اوستائين،
من آڱڻ ۾ جسين ڪنهن جي ڇهري جي چانڊاڻ اچي،

يادن جا آهن بادل ڇانيا، ڳوڙهن جي برسات اُجهل،
نيڻ گهٽائون ڇايون ٿي، من مهراڻ ۾ موج مچي.

پنهنجي لئه هت ڪير جئي، زندگيءَ جي زندانن ۾،
روح رهي جي زنجيرن ۾ ڪيئن ڀلا هي جيءُ جئي.

بيتنا

خاڪي جويو

اکيون اوجاڳن، ڳيرن جون ڳاڙهيون ڪيون،
ساري رات سڄاڳ ٿي، نهي ننڊ نه ڪن،
ٽانڊا ٿي ٽڙڪن، جاڳرتا جي جوت جا.

جاڳرتا جي جوت جا، پنهنجي ٿي پڙڪن،
آزاديءَ جي آڳ جي، ٻارڻ منجهه ٻرن،
ڳيرو ڳپ ڳرن، سوچن جي سنگرام تي.

منصور ميراڻي

پير ڪڙي

جهڙ جهڙي، ان ڇڙي، ٻاڪ ٽٽي ٿي،
رات ڪٽي ٿي،
هاري هليا هر ڪڍي کيت کوڙيندا،
ايٽ جوڙيندا.
سوجهري ۾ سانوري ڪا سنگ ڪٽي ٿي،
رات ڪٽي ٿي،
سانت رٽي ساوا پکي لات لنون ٿا،
ٻات چون ٿا.
ڳهور انڌاري سان، اڃا جان ڇٽي ٿي،
رات ڪٽي ٿي،
ڇنڪ ڇوريو پير ٺوريو نيڻن سين ڪي،
ڏيو سيڻن سين ڪي،
هرڪو ڏسي پير ڪڙي ڪيئن ٽٽي ٿي،
رات ڪٽي ٿي،
اڃا ٻاڪ ٽٽي ٿي.

راشد مورائي

دوها

* ڀوڳي ڀوڪ هڻي جنهن ڀاري، لنڊيون لتاڙي
ٻنيءَ جي ويل تي سوني ڳوڙها ڀوڳاڙهي.

* هڪڙو آهه جلوس ۾ ڏکيو، ٻيو ٻخاريل پاڻ
بازر ڏانهن ڀڄن وڃي آ مزدورن جي ساڻ.

* پيٽن جي پارن جو ويو خالي جڏهن جهوب
ٽڪل ميوا ميڙي ڪاڏانهون، ٻڪ آ ٻچڙو ٽول.

* سڀ ۾ وڃي آهه جهڙن، ڪولهن ڪا نرالي
سهنجي اڏو ڦرڪي پيو ٽو جهنڊو پاڪستاني.

لطف

نظم

ويس وسن جا
ڪما ٽي ساڻون
بادل پرجي آيا،
سرخيون ساٿ
ٽيا سجايا.
ڪرڙ ڪڪوريا
پٽ ٽيا سرها
واهه جا گل ڪڙايا ٽني.

پر جي هو
اڙهندڙ پالڪ
توني لوڙهيو،
تنهنجي سونهن تي
سارنگ جاني
چنيءَ جان ٽي اکيو.

شريف عباسي

نظم

ڦول ڪڙن ٽا
ڪنول ٽڙن ٽا
رات سندي
ان سانت اندر
ڪيئي ڦهر ٽمن ٽا.
جوانيون ٻڪ و ڳهي ٽمون لڙجون
۽ سيءَ سياٽي پاري ۾
انڪ اگهاڙا لڳ ڏڪن ٽا
ٻڪ و ڳهي ڳلن ڪان پيارا
منڙين منڙين مرڪن وارا
پار مرن ٽا.

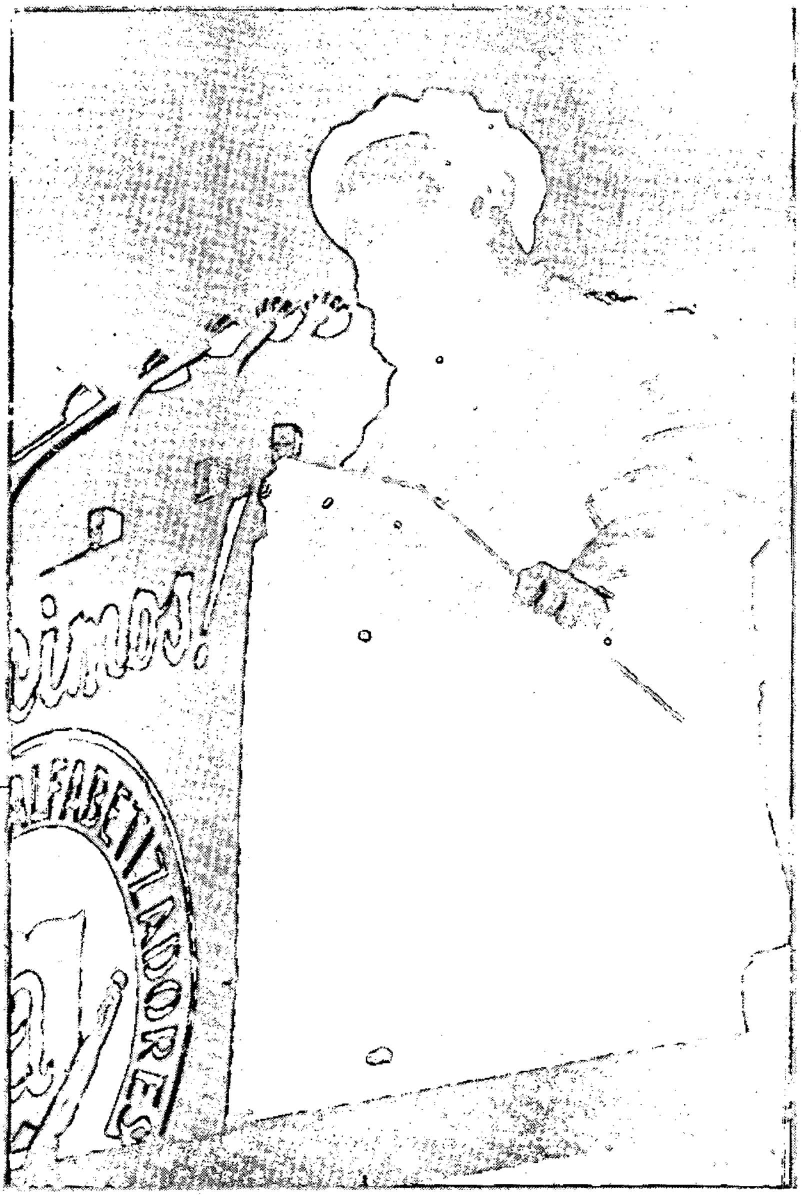
ALFABETIZADORES

راڪشس

رات جي دانگيءَ مٿان
چنڊ جو لولو ٽڪيل
ان ڪڇو ۽ ان سڙيل
۽ ستارا
ٻار ٻڪ ڪان ڀاهه
چوڌاري مڙيل
اوچتو ڪارو ڪکر
راڪشس
آيو ۽ لولي ڪي ڳهي ويو!

— امداد حسيني

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي ورري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي تي تہ هو وَسَ پٺاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليڳڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَياز علمَ، ڄاڻ، سمجھَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَمر- گولو،

جيڪي بہ ڪٿين، جيڪي بہ ڪٿين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَر جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَر جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽڃاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‎ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۾ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)